

Priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja

Bago, Toni

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:537662>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti; smjer: nastavnički
(jednopedmetni)

Toni Bago

Priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti; smjer: nastavnički (jednopedmetni)

Priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja

Diplomski rad

Student/ica:

Toni Bago

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Vanda Babić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Toni Bago**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. studenog 2019.

Sadržaj

1. UVOD.....	2
2. PREDAJE U HRVATSKOJ USMENOKNJIŽEVNOJ TEORIJI.....	4
2.1. Žanrovi predaja.....	5
2.2. Povijesni pregled predaja u hrvatskoj usmenoj književnosti.....	7
3. PROSTORNA OBILJEŽJA I DEMOGRAFSKA STRUKTURA OPĆINE PAKOŠTANE	12
3.1. Etnološke karakteristike i osobitosti kraja.....	12
4. PRIČE I PREDAJE IZ DALMATINSKOG KRAJA.....	14
4.1. Povijesne predaje u povijesnom kontekstu.....	16
4.2. Pričanje o ratu u knjigama proizašlim nakon Domovinskog rata	16
5. PROCES I METODE ISTRAŽIVANJA	20
5.1. Kazivači i njihov pronalazak	20
6. PRIČE I PREDAJE O RATU IZ PAKOŠTANSKOG KRAJA	22
6.1. Priče i predaje o Domovinskom ratu pakoštanskog kraja	23
7. ZAKLJUČAK.....	31
8. PRILOZI.....	35
8.1. Zapisi s terenskog istraživanja.....	35
9. LITERATURA	43
SAŽETAK	46

UVOD

Svakodnevni diskurs stanovnika pakoštanskog kraja baštini pojedine memorate koji u sebi nose informacije vezane za Drugi svjetski rat i Domovinski rat. Mnoge su neispričane priče iz tog vremena sakrile ljudsku stranu događaja iz perspektive vojnika, žena i djece – sasvim običnih ljudi čija je sudbina bila dodirnuta tadašnjim događajima. Iz te činjenice proizlazi tematsko usmjerenje istraživanja koje bi se bavilo doživljajima i proživljavanjima ratnih strahota.

Područje zanimanja uključuje usmene predaje temeljene na istinitim događajima. Istraživanje je počelo snimanjem razgovora vođenih sa starijim ljudima (iznad 70 godina), mještanima Pakošтана. U razgovorima ih se navodilo na određene teme koje su bile zanimljive, jer područje diplomskoga rada obuhvaća usmene priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja. Istraživanje je provedeno kroz ispitivanje dviju kazivačica i dva kazivača, a priče su zapisane na izvornom dijalektu. Od četvero kazivača troje su rođeni i žive cijeli život u Pakoštanima, a to su Štoša Meštrov, Kazija Zorka Jakovina i Ante – Žoni Maksan. Kazivač Jere Rogić rođen je i živi u Vrani.

Prikupljene predaje podijeljene su po posebnim poglavljima prema različitim kriterijima. Posebno su šokantni dijelovi koji govore o nasilju i smrti, ubojstvima bližnjih kojima su svjedočili i o njihovim osjećanjima nakon svega što su preživjeli.

Istraživajući i konzultirajući se s dostupnom literaturom, nastojalo se analizirati usmene predaje u radu. Rad je organiziran u nekoliko većih poglavlja s potpoglavljima, u kojima je obrađena navedena problematika. Rad je podijeljen na pet poglavlja: *Predaje u hrvatskoj usmenoknjiževnoj teoriji*, *Prostorna obilježja i demografska struktura Općine Pakoštane*, *Priče i predaje iz dalmatinskog kraja*, *Proces i metode istraživanja* i *Priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja*.

U poglavlju *Predaje u hrvatskoj usmenoknjiževnoj teoriji* ističe se kako su nastajale priče, kakva su obilježja imale te koji su tradicijski stereotipi prevladali kako bi i danas našle svoje mjesto u suvremenoj komunikaciji. Prikazana je problematika klasifikacije i žanrovskih odrednica usmenih predaja u hrvatskoj usmenoknjiževnoj teoriji.

Navode se teorijske podjele autora kao što su Tvrtko Čubelić, Maja Bošković-Stulli, Stipe Botica, Ljiljana Marks i Marko Dragić.

U drugom poglavlju *Prostorna obilježja i demografska struktura Općine Pakoštane*, kako bi se stekao kontekstualni uvid, navodi se geografski smještaj Općine Pakoštane, granice, površina i broj stanovnika u Općini gdje se provodilo istraživanje, te etnološke karakteristike i osobitosti kraja.

Sljedeća poglavlja razrađuju prvo općenitu, a zatim i samu srž diplomskoga rada, usmene priče i predaje. U poglavlju *Priče i predaje iz dalmatinskog kraja* riječ je o povijesnim predajama u povijesnom kontekstu, o usmenoj tradiciji koja je složenija i izloženija raznovrsnim utjecajima i trendovima.

Proces i metode istraživanja poglavlje je u kojem je detaljno izneseno, odnosno predstavljeno vlastito terensko istraživanje. Naime, prilikom stvaranja ovoga rada, prvo je pronađena relevantna literatura za postavljanje teorijskoga okvira o usmenim predajama u hrvatskoj usmenoknjiževnoj teoriji. Nakon toga se krenulo u provedbu vlastitog terenskog istraživanja, odnosno u potragu za kazivačima.

Nadalje, u poglavlju *Priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja* razrađena je šira problematika nego u prethodnom poglavlju. U samom poglavlju ne istražuje se povijest, ali se kroz priče i predaje ona nastoji učiniti vjerodostojnom i uvjerljivom. Teme se smještaju u lokalnu zajednicu te imenuju ljudi iz te sredine javnosti nepoznati.

Upravo o tome svjedoče priče u kojima su kazivači progovorili o realnim događajima i doživljajima koji su se uvukli u svijet pojedinca te obilježila život ljudi malog sela u zadarskom zaleđu.

1. PREDAJE U HRVATSKOJ USMENOKNJIŽEVNOJ TEORIJI

Predaja, kao priča koja, prema vjerovanju ljudi, prenosi istinite informacije o povijesti je važna materija za očuvanje obrazaca nacionalnog identiteta pojedinih naroda. (Dragić, 2007:272) Prema Marku Dragiću predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja, (Širić, 2014:378-398) dok Bošković–Stulli kaže da je predaja kompozicijski i stilski jednostavna i obično jednoepizodna, tematski govori o vjerovanju u nadnaravna bića, o povijesnim reminiscencijama, o podrijetlu pojava, stvari, lokacija itd. (Bošković-Stulli, 1968:28) i (Vekić, 2016:90) Rudan Kapec tvrdi da je predaja nestalnije kompozicije od bajke te je i fluidnijeg oblikovanja, nevezana, a pripovjedači je u većoj mjeri preoblikuju. (Rudan Kapec, 2010) i (Vekić, 2016:90) Ljiljana Marks o kontekstu i nastanku predaje piše o samoj doživljajnosti i o istinitosti prenošenja informacija u njoj:

Teorijska istraživanja konteksta i izvedbe usmene proze oprimjerena su tako mnogo češće predajama no bajkama jednostavno stoga jer su afektivnije, emotivnije, s mnogo više životnih detalja. (Marks, 2018:405) i (Bošković-Stulli, 1997) Još će to više doći do izražaja u istraživanjima koja temeljnim razlikovnim kriterijem u postanku, određenju i podjeli predaja smatraju subjektivnu percepciju (doživljaj) a ne motivsku izraženost. Govori se o snažnom afektivnom doživljaju koji je ispričan kao stvaran ali neobičan događaj s mnogo detalja koji ga potkrepljuju (imena, mjesta, vrijeme). Same po sebi, međutim, te okosnice ne čine predaju: ona nastaje njihovom interpretacijom ili objašnjenjem te daljim usmenim prenošenjem. Oba su ta koraka u nastanku predaje određena očekivanim predodžbama, odnosno vladajućim vjerovanjima zajednice i s njima povezanim motivskim obrascima. Tekstovi koji tako nastaju doživljavaju tijekom tradiranja različite stupnjeve razvoja i oblikovanja, od osobnog izvješća preko tradicijom preoblikovanog prepričanog teksta do svoje zapisane, dakle, fiksirane verzije u zbirkama, povijesnim ili književnim djelima.

Pri opisu strukture predaje Marks nastavlja:

Ona je koncizna, fragmentarna, puna eliptičnih i nedovršenih rečenica, ali to ne pokazuje njezinu manjkavost, već potvrđuje njezin stil koji je adekvatan i sadržajima o kojima kazuje i raspoloženjima iz kojih izrasta. (Marks, 2018:405,406)

Iz ovoga je vidljivo kako sama činjeničnost događaja određuje nastanak predaje i odnos kazivača prema iskazanom sadržaju u istim predjama.

1.1. Žanrovi predaja

Postoje mjerila prema kojima se usmene predaje mogu klasificirati a oddnose se na motive, teme i funkcije predaja. (Dragić, 2008:273) Predaje su bile i dio strukture najvažnijih civilizacijskih knjiga, a koje su ujedno i svete knjige religija. Biblija, Talmud, Stari Zavjet i Tipitaka jedne su od onih koje su po količini i značaju predaja poznate zapadnom svijetu. (Dragić, 2008:272,273)

U poetici književnosti najčešće se prihvaćala Proppova tematska podjela na pet vrsta:

1. *Etiološke predaje*
2. *Povijesne predaje,*
3. *Mitološke predaje,*
4. *Legende (religiozne) i*
5. *Pričanja iz života (skazi).* (Dragić, 2008:273)

Proppova klasifikacija predaja (Bošković-Stulli.1975:121-136) je napravila iskorak u razumijevanju i predstavljanju predaja i njihovih klasifikacija. Propp je uključio i slojevit svijet skaza i “pričanja iz života” koje su strukturirane prema prema narativnim zakonitostima predaje. (Marks, 2018:410) Takvim pristupom Propp je omogućio da se potpuno drugačije gleda na suvremene ali in a vrlo stare zapise. (Marks, 2018:410)

Tako će, primjerice, Krčelićeve *Annuae* iz 18. st. biti sagledane u drugačijem svjetlu. Ljiljana Marks navodi kako je i on sam bio *proglašen povijesnim falsifikatorom i autorom koji je izmišljao događaje kada bi mu izvorni povijesni ponestali i dodatno ih urešavao fikcionalnim detaljima iz usmene tradicije, čime postaje iz ove vizure modernim autorom.* (Marks, 2018:410) Nadalje, Marks bilježi kako *usmenoknjiževni sloj daje fikcijski ton čitavomu djelu i iščitavaju se povijesne i mitske predaje (o javljanju mrtvih, o vragu, o vampirima, letećoj vojsci, o slobodnim zidarima i njihovu ugovoru s vragom, o zakopanom zlatu), šaljive priče, glasine te “istiniti događaji”.* (Marks, 2018:410)

U tom smislu se omogućuju povijesno-komparativna istraživanja povijesnih predaja. U suvremenosti, a naročito za i poslije Domovinskoga rata, uz domoljubni je zanos ojačala i želja za otkrićem drevne povijesti hrvatskoga naroda. Stoga nije čudno što su iznikle nove zbirke predaja koje pretežno priređuju ili književnici ili ljubitelji povijesti i

prošlosti. Tu se retradicionalizacija ogleda u adaptaciji najstarijih povijesnih tekstova prepričanih stilom učene povijesne predaje. (Marks, 2018:414)

Proppovoj klasifikaciji predaja nedostaju kategorije predaja koje se nazivaju eshatološke, demonološke i legende. Ljiljana Marks navodi kako se *eshatološke predaje ne mogu svrstati u mitološke (mitske) predaje jer su se eshatološka bića, po predaji, iz groba ustajala kako bi ukazala na zločin počinjen na njima*. (Marks, 2018:408) Demonološka bića su uvijek zla i razlikuju se od eshatoloških kao i od mitskih koja su uglavnom dobra i rijetko čine zlo. (Širić, 2014:387-398)

2.2. Povijesni pregled predaja u hrvatskoj usmenoj književnosti

Proučavanje usmenih priča zauzima centralni dio folkloristike koja izvore crpi iz primjera usmene književnosti. (Honko, 2010:349-375) Pri proučavanju usmenih predaja, važno je utvrditi gdje se nalaze granice podvrsta predaja kao i njihovo miješanje s drugim usmenoknjiževniom vrstama. U tom poslu važno je razumjeti da se *žanrovi usmene književnosti razlikuju se od žanrova pisane književnosti zbog posebnih situacija izvedbe, usmenosti i izvanknjiževnih funkcija*. (Vekić, 2016:18) i (Bošković-Stulli, 1978:7) To je važno stoga što se usmene predaje često u literaturi naziva i narodnim pripovjetcima.

U usmenoj književnosti stvaratelji i primatelji prepoznaju značenja riječi koja obilježavaju rodove, no najčešće o tom nemaju teorijsko znanje. (Vekić, 2016a:200) i (Botica, 2013) Konstantan oblik književne vrstepostavlja uvjete za komunikaciju usmenoknjiževnog pripovjednog žanra a u odnosu kazivač recipijent, točno se znaju očekivanja. (Vekić, 2016a:200) i (Škreb, 1976) Milivoj Solar se također bavio problematikom određenja i klasifikacije rodova i vrsta u pisanoj književnosti (Solar, 1971) posebno kada upućuje na neriješene probleme. (Solar, 1971:61-75) Solar tom prilikom određuje idealne tipove književnoga izražavanja koji predstavljaju problematiku u shvaćanju pravog oblika određenoga žanra, posebno kada je riječ o usmenoj književnosti koju obilježava improvizacija kao osnovno stilsko obilježje. (Solar, 1971:68) Usmena književnost u cjelini se razvija drugačije od pisane književnosti i posjeduje svoje zakonitosti izvedbe koje se mijenjaju pri svakoj usmenoknjiževnoj formulaciji. (Solar, 2005:130)

Tvrtko Čubelić, opisujući usmenoknjiževnu predaju, ističe opreku između fantastičnog i stvarnog. Koristeći se kulturno-povijesnom kategorijom, Tvrtko Čubelić

narodne predaje dijeli još na eshatološke i etiološke, bez demonoloških, iako to čine drugi teoretičari. Smatra da svi oblici usmene predaje imaju fantastične elemente te demonološku i mitološku aribuciju spaja s bajkama, legendama, etiološkim i eshatološkim predajama. (Čubelić, 1988:216)

Maja Bošković-Stulli razlikovni element bajke i predaje vidi u odnosu vjerovanja i nevjerovanja u nadnaravno. Autorica usmene predaje s nadnaravnim elementima postavlja u suprostavljenosti s bajkom, tumačeći da se opreka vidi u ideji vjerovanja u istinitost iskaza, ali i u razlikama u pripovjedanju i strukturi bajke i predaje. Usmene predaje karakterizira kao umjetnički primitivnije i jednostavnije, koje su i emocionalno intenzivnije. Na temelju sudara realnog svijeta s nadnaravnim u usmenim predajama ona razlikuje mitološke, povijesne i etiološke predaje. Kao navodi Denis Vekić, u knjizi *Žito posred mora, usmene priče iz Dalmacije*, Maja Bošković-Stulli u *kratkoj klasifikacijskoj shemi navodi povijesne, etiološke i mitske predaje*. (Vekić, 2016:20) i (Bošković-Stulli, 1993:32)

Bošković-Stulli navodi da se poetičko određenje predaje vidi u tri oblika pojavnosti: kao kronikat, memorat i fabulat. Razumijevajući i proučavajući predaje u tom kontekstu, teško je odrediti gdje granice između životne i umjetničke funkcije prestaju a gdje počinju. Iz tog razloga Maja Bošković-Stulli usmene predaje promatra kao hibridne. (Bošković-Stulli, 1997:23)

Ljiljana Marks priče klasificira na: usmene pripovijetke, predaje i legende. Pripovijetke o neobičnim i čudesnim događajima određuje kao bajke. Kao i Bošković-Stulli, Marks predaje općenito promatra u njihovu odnosu prema vjerovanju u istinitost i odnosu prema stilskim obilježjima forme. Prema temi, predaje razvrstava na mitske ili demonološke, povijesne i etiološke. Kada promatra fantastičnost u predaji onda izjednačava mitsko i demonološko, tako u kontekstu tog pristupa pristupa po načelu odnosa između realnoga i nadnaravnoga. Marks demonološke predaje vidi kao one koje govore o susretu čovjeka i nadnaravnih bića. (Marks, 1998:5-7)

U zapisima predaja vidljivi su ostatci i fragmenti više oblika, ne samo jednoga. U predajama je vidljivo međusobno preklapanje i nadopunjavanje elemenata priče s elementima bajke, predaje, legende. Kada se proučava suvremene zapise predaja, može se uočiti veliki broj demonoloških predajnih motiva te se na osnovi njihove brojnosti može

utvrditi kako imaju svojevrsnu predominaciju i prednost u književnoteorijskim studijama u kojima se problematizira usmenoknjiževni narativni postupak. (Botica, 2013:399-444)

Usmena predaja se u književnoj teoriji vidi kao narativni konstrukt jednostavniji od usmene pripovijetke i bajke. Posebna pozornost se posvećuje proučavanju funkcije usmene predaje. Predaje su umjetnički jednostavne, a za razliku od bajke imaju jednostavniji sižejni postupak i smatra se kako joj je okosnica pripovjedaње o istinitom događaju. Vodeći se tim smjernicama uočava se da je predaja vjerovanje a ne naracija s fiktivnom osnovom. (Kekez, 1998:133-283) Marko Dragić slično zaključuje kako je predaja vrsta priče čija je okosnica vjerovanje da je iznešeni sadržaj istinit. (Dragić, 2007:272) Sažimajući proučavanje usmenih predaja uopće, uočava se kako se pozornost proučavanja predaje usmjerava na povijesnost, a bajke na poetičnost.

Poetičnost, se u kontekstu usmenih predaja promatra kao nedostatak koji predaje nose kao stilski marker. Time joj se automatizmom pridodaje manja kvalitativna kategorija. Takvim postupkom se može dovesti do *umanjivanja njihove književnoumjetničke funkcije i vrijednosti*. (Vekić, 2016a:206) Budući da se predaji gotovo automatizmom pridaju povijesne vrijednosti i kategorije, često se izostavlja mogućnost umjetničke i stilske vrijednosti koje one nose u sebi. Sukladno tome, predaje se počinju promatrati kao *narativi neodjeljivi od prirodnoga nastanka komunikacije koja je svedena na informacijsku transmisiju posredstvom govoreće riječi*. (Vekić, 2016a:206) i (Biti, 1981:40)

U hrvatskoj usmenoknjiževnoj tradiciji je uočljiva se razlika između poetičkih obilježja pripovijetke i predaje. Sadržaj predaje se promatra kao istinit, a sadržaj pripovijetke kazivači često puta promatraju u svjetlu pedagoške funkcije. *Osim toga, značajke usmenoga pričanja očituju se i u jezičnim uobličjenjima kada se neobičnim rasporedom riječi, eliptičnim rečenicama, usklicima, gramatički nepravilnim oblicima, nelijepim riječima i dijalekatskim oblicima i razgovornim stilom predaje često izdvajaju iz korpusa usmenih pripovijetki*. (Vekić, 2016a:207) i (Bošković-Stulli, 1993:23)

Proučavajući teorijske i klasifikacijske pristupe raznih teoretičara i proučavatelja usmene književnosti, temeljem relevantne literature i posebice nakon rezultata dobivenih terensko-istraživačkim radom, predaje će se u radu klasificirati na:

1. *Povijesne predaje,*
2. *Etiološke predaje,*
3. *Eshatološke predaje,*
4. *Mitske (mitološke) predaje,*
5. *Demonske (demonološke) predaje i*
6. *Pričanja iz života. (Dragić, 2007:273)*

Kao što je vidljivo iz navedene klasifikacijske sheme, preuzima se koncept klasifikacije predaja koju nudi Marko Dragić. Vidljivo je da se u ovoj klasifikaciji nalazi najviše mogućnosti za kvalitetnu klasifikaciju predaja budući da mnoge imaju i granični karakter.

3. PROSTORNA OBILJEŽJA I DEMOGRAFSKA STRUKTURA OPĆINE PAKOŠTANE

Općina Pakoštane je pravna osoba i jedinica lokalne samouprave, osnovana je dana 29. prosinca 1992. godine. Sjedište Općine Pakoštane je u Pakoštanima, a čine je naselja Pakoštane, Drage, Vrana, Vrgada te zapadni dio mjesta Ceranje Donje, koji se nalazi na području katastarske Općine Vrana. Općina Pakoštane, prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, broji 4.123 stanovnika.¹

Općina Pakoštane smještena je na krajnjem jugoistočnom dijelu Zadarske županije te je ujedno i županijska granica između Zadarske i Šibensko-kninske županije. Općina graniči s prostorom grada Biograda na Moru na sjeverozapadu, dok je na jugozapadu morem odvojena od Općine Tkon. Sjeverna granica dodiruje područje grada Benkovca i Općine Polača. *Sam položaj Općine Pakoštane, koja se nalazi između Jadranskog mora i Parka prirode Vransko jezero, zavidan je, naročito kada se tome pridoda i blizina NP Kornati, NP Plitvička jezera, NP Krka, NP Sjeverni Velebit i NP Paklenica.*²

Stanovništvo općine gravitira Zadru koje predstavlja ne samo kulturno i povijesno, nego i ekonomsko i administrativno središte županije. Administrativno središte općine je naselje Pakoštane. (Bunja, 2003)

¹ <http://www.opcina-pakostane.hr/#/places/pakostane/> (zadnji pristup 13. 11. 2019.)

² <http://www.opcina-pakostane.hr/#/places/pakostane/> (zadnji pristup 13. 11. 2019.)

3.1. Etnološke karakteristike i osobitosti kraja

Naziv Pakoštane javlja se tek od XVI. stoljeća, od kada se postupno gubi ime Zablaće. *Pakoštane se prvi put spominju kao "villa vocata Pachoschiane" - 15. listopada 1450. godine. Još se 1498. godine spominje župnik u Zablaću, a već 1509. godine (17. travnja) sudac u Pakoštanima.*³

Pakoštane su utemeljene u prvom desetljeću XV. stoljeća. Za vrijeme hrvatsko - ugarskih kraljeva naselje se zvalo „Pakosene“. U ispravama iz 1450. godine bilježi se naziv Pachoschiane, a iz godine 1503. Pacoschiane. Kasnije se spominje naziv Pakošćane, koji je temeljen na čakavskom izgovoru. Današnji naziv je štokavska izvedenica.⁴

Pakoštane su u XV. i XVI. stoljeću više puta stradale od Turaka. Područje Pakoštana je krajem XV. stoljeća dva puta opustošeno. 1521. godine Pakoštane su bile opljačkane, a stanovništvo je prebjeglo na otoke Vrgadu i Pašman. Uskoro se dio stanovništva vratilo u mjesto, a to je vidljivo i u popisu stanovništva u kojem se bilježi da su Pakoštane zajedno sa Zablaćem brojile 164 stanovnika. *Pakoštane su ponovno stradale na početku Ciparskog rata (1570.), kada su napuštene od stanovnika. Zablaće je stradalo tri godine poslije (1573.). Stanovništvo Zablaća je najvećim dijelom izbjeglo u Pakoštane, međutim, pouzdano se zna da se tu vrlo kratko zadržalo. Naime, Pakoštane se obnavljaju 1597. godine, a do tada su prema zadarskom knezu Michielu villaggio dishabitato - nenastanjeno (napušteno) selo.*⁵

Pakoštane su bile „feud“, koji je dodijeljen zadarskoj obitelji Karnarutić 1446. godine zbog zasluga učinjenih Mletačkoj Republici. Ista je obitelj dala utvrditi Pakoštane, zidovima. Šest obitelji iz Biograda, četiri iz Zlosela (Pirovca) i dvije iz Murtera su obavljale zadane poslove. Pravo posjeda nad Pakoštanima je prešlo nakon bitelji Karnautić na obitelj Senjanović iz Biograda.⁶

Pakoštane su se nakon fortifikacije razvile u naselje. Broj stanovnika se postupno povećavao do početka Kandijskog rata. Generalni providur Foscolo je naredbom porušio i

³ <https://www.paradiso.camp/hr/okruzenje/opcina-pakostane/pakostane/pakostane-povijest/> (Zadnji pristup 12. 11. 2019.)

⁴ <https://www.paradiso.camp/hr/okruzenje/opcina-pakostane/pakostane/pakostane-povijest/> (Zadnji pristup 12. 11. 2019.)

⁵ <https://www.paradiso.camp/hr/okruzenje/opcina-pakostane/pakostane/pakostane-povijest/> (Zadnji pristup 12. 11. 2019.)

⁶ <https://www.paradiso.camp/hr/okruzenje/opcina-pakostane/pakostane/pakostane-povijest/> (Zadnji pristup 12. 11. 2019.)

preselio stanovništvo obližnje otoke. Muškarci, sposobni za borbu, bili su poslani da pojačaju obranu Biograda. Predaja svjedoči kako su se stanovnici Pakošтана pri borbi s Turcima sklanjali i na otok Babuljaš, a sposobni za borbu ostali su braniti se iza zida.

Nema mnogo izvora o Pakoštanima u razdoblju od XV. do XVII. Stoljeća, a najznačajniji stvaratelji izvora su apostolski vizitatori Valier i Priuli te zadarski nadbiskup Ivan Parzago. Na osnovi njihovih vizitacija donekle je moguće rekonstruirati povijesna zbivanja. Međutim, sukladno njihovoj funkciji, pozornost su usmjeravali prvenstveno na događaje u crkvi.⁷

4. PRIČE I PREDAJE IZ DALMATINSKOG KRAJA

4.1. Povijesne predaje u povijesnom kontekstu

Razmatra se i pitanje koliko predaje u sebi sadrže povijesnog konteksta, a koliko su fikcija jer usmena povijesna predaja izdvaja određene povijesne događaje obrađuje je na svoj specifičan stilski način koji je značajan za određenu društvenu zajednicu. Predaja se koncentrira na jedan događaj i predstavlja ga u obliku anegdotalnog prikaza povijesnog trenutka u kojem se osoba iz predaje nalazi. U tom smislu predaja je bliže svakidašnjem govoru od povijesnoga teksta te se upravo u tom spektru sličnih, a opet različitih iskustava otkriva veći intenzitet doživljaja i informacija. Usmene povijesne predaje su jednim dijelom povijesnog karaktera, ali su prije svega književno konstruirani *doživljaj povijesnog čina s prepoznatljivim sastavnicama usmene književnosti*. (Marks, 2014:231,232)

Usmena predaja svoj fokus stavlja na individualni doživljaj pojedinca i individualnu interpretaciju povijesnog događaja kroz mitski svjetonazor i potpuno ignorira kompleksnost povijesnih procesa i višeznačnosti. Usmenoj predaji u fokusu nisu povijesne činjenice nego stvaranje nove sižejne strukture posredstvom povijesnog konteksta koji proizlazi iz centralne pozicije pripovjedača. Istinitost iskaza u usmenim predajama su drukčije od znanstvenih jer se značenje nalazi u načinu promatranja stvarnosti, u

⁷<http://opcina-pakostane.hr/#/places/pakostane/> (14.6.2019.)

mitologizaciji povijesti. Kazivači time kontekst povijesti zajednice svode na lokalnu povijest ili pak individualno sjećanje te se tim postupkom približavaju suvremenoj historiografiji koja ne analizira povijesne činjenice nego ih stavlja u cjelokupni društveni kontekst u kojem se oslanja na svjedočanstva i priče koje se ne podudaraju. U takvom proučavanju povijesti otkrivaju se djelići istine, no ne i sveobuhvatna faksija događaja. (Marks, 2014:231,232)

Usmene priče su tako sve prozne književne vrste određene "njihovim prvotnim i temeljnim načinom postojanja i širenja". Upozorava i na dijakroniju i na područje. Hrvatske usmene priče se određuju kao „one koje su tradicijski udomaćene među Hrvatima i zabilježene kod njih“. (Bošković-Stulli, 1997:223)

Maja Bošković-Stulli u knjizi *Priče i pričanje* nudi uvod u teoriju i metodologiju u kojem na prvom mjestu stoje dva problema: porijeklo i utvrđivanje determinanti usmenoknjiževnih vrsta. Ta je rasprava zapravo i svojevrsan uvod u problematiku proučavanja usmene književnosti, uvod koji ujedno daje i osnovicu za ostale dijelove knjige razrađene prema vremenskim razdobljima, od srednjovjekovlja, preko renesanse do hrvatskoga narodnog preporoda, od preporoda do polovice dvadesetoga stoljeća, pa sve do naših dana. Takva je raspodjela i svojevrsna dijakronijska klasifikacija, pa se cijela knjiga može shvatiti i kao neka vrsta sustavnog pregleda razvitka i proučavanja hrvatske usmene proze. Autorica povezuje razvitak same usmene književnosti, točnije rečeno, usmenih priča, s temeljnim odnosom epoha prema takvoj književnosti, povezuje samu književnost s njezinom recepcijom, shvaćanjem i istraživanjem. (Bošković-Stulli, 1997:223)

U takvoj klasifikaciji naglašen je poseban problem s kojim se suočava svako istraživanje usmene književnosti, a on se sastoji u tome što se s usmenim pričama iz prošlosti ne možemo „susresti“ izravno; one nisu prisutne u izvornom pripovijedanju u kojemu su jedino postojale, nego ih nalazimo jedino zapisane; one su „posredovane“ zapisom, a najčešće su i „uklopljene“ u žanrovski dosta raznolika djela. Taj je problem osobito naglašen u proučavanju prvih hrvatskih usmenih priča, nastalih u srednjem vijeku, čime se bavi poglavlje „Tragovi hrvatskih usmenih priča u srednjovjekovlju“. Autorica, naime, upozorava kako se ne zna točno kakve su te priče zapravo bile jer se ne zna ni kada ni kako su se kazivale. Možemo ih jedino „rekonstruirati“ jer su nam poznate jedino iz zapisa koji ih sadrže kao vlastite dijelove.

U pripovijedanju se očituju raznoliki utjecaji pisane književnosti na usmenu i obrnuto, a prepleću se svjetska i domaća tradicija. Renesansa razumije usmeno pripovijedanje kao svojevrsnu „prirodnu poeziju“ nepismenog naroda, a u najširem smislu takvo se stajalište zadržava i razrađuje sve do hrvatskog preporoda. U drugoj polovici osamnaestog stoljeća dolazi do predromaničkog oduševljenja „pučkom umjetnošću“, ali hrvatsko usmeno pjesništvo otkrivaju zapravo tek Ljudevit Gaj i pisci hrvatskog preporoda. Četvrto se poglavlje, „Priče do polovice dvadesetog stoljeća“, bavi problematikom toga za razvitak i istraživanje usmene književnosti iznimno važnog razdoblja. Usmena književnost i dalje se pritom uglavnom idealizira, ali uvelike raste i zanimanje koje više nije samo „književno“ nego je i znanstveno: skupljaju se priče i pjesme, izdaju se zbirke, a javljaju se i znanstveno utemeljeni radovi.

4.2. Pričanje o ratu u knjigama proizašlim nakon Domovinskog rata

Ova knjiga je nastala na angažmanu udruge „Žene u Domovinskom ratu – Zadar“ tijekom 2012. Kada su prikupljena i objavljena osobna svjedočanstva žena iz priobalja i s otoka Zadarske županije. Radi se o ženama iz mjesta Bibinje, Biograd, Dobropoljana, Ist, Kali, Kukljica, Lukoran, Neviđane, Nin, Pag, Pakoštane, Poljana, Poveljana, Preko, Privlaka, Sukošan, Sv. Filip i Jakov, Sv. Petar, Turanj, Ugljan, Veli Iž, Zadar i Žman. Bez obzira je li se radilo o osobnom iskustvu ili posredništvu preko svojih bližnjih ovi iskazi pripovjedaju o doprinosu obrani Hrvatske od velikosrpske agresije. Cilj projekta je bio sadržan u ideji da se budućim generacijama prenese svjedočanstvo o *ljubavi i hrabrosti žena, te o proživljenim ratnim strahotama kojima su bile izložene za vrijeme hrvatskog Domovinskog rata*. (Maras Kraljević, 2003: 539) i (Haberle; Matešić; Birkić, 2013:326)

Sjećanja na aktivnosti u Domovinskom ratu su zapisivale žene koje su u funkciji civila s obiteljima proživljavale ratne strahote bilo u vlastitim gradovima, bilo u progonstvu. Postoje svjedočanstva u kojima se iznosi kako su majke izvlačile sinove iz JNA-e, a u drugima su iskazi majki čijia su djeca bili hrvatski branitelji. U knjizi se iznosi i svjedočanstvo Franka Lisice hrvatskoga policajca ubijenog u Polači 2. svibnja 1991., Ona je redakciji ponudila dijelove dnevnčkih zapisa svoga sina. (Haberle; Matešić; Birkić, 2013:326)

Iskaz Ane Deković, rođene Turanjke, iznosi strahote koje je preživjela najpije kao civil u Bosni i Hercegovini do kraja 1992., kada je uspjela s obitelji prebjeći u Hrvatsku.

Ubrzo nakon kratkog vremena adaptacije, pridružila se braniteljima u svom rodnom kraju, te je time postala pripadnica 53. Domobranske bojne Biograd. Sanda Špika je također dala svoj iskaz o sjećanju na Domovinski rat i na gubitak supruga, hrvatskoga branitelja. Svi ovi zapisi polaze od individualne rekonstrukcije događaja iz prošlosti i mogu poslužiti kao arhivska građa svjedočanstva na Domovinski rat a s druge strane mogu biti i iskazi memoratske funkcije mikropovijesti pojedinih mjesta.

U knjizi su iznešena i sjećanja medicinskih sestara koje su s braniteljima prošle gotovo sva bojišta u Dalmaciji ili su radile u Psihijatrijskoj bolnici na Ugljanu, koja je tada imala ulogu i rodilišta i ratne bolnice. Svjedočanstvo Ane Vukojević rođene Šoljić, je potresno jer sadrži sjećanja na ubijenog joj muža i brata u Vukovaru. U svojim kazivanjima pripovijeda o svom progonstvu i pristupanju Samostalnom odredu naoružanih brodova u Kalima uz nekoliko promišljanja o Domovinskom ratu i odnosu mlađih generacija prema tom razdoblju nedavne hrvatske povijesti. (Haberle; Matešić; Birkić, 2013:326)

Vilim Karlović je s dvadeset godina napustio Zagreb i uspješnu sportsku karijeru prvaka ondašnje države u *full kontaktu*. Pridružio se Prvoj gardijskoj brigadi „Tigrovi“ i sudjelovao u obrani Vukovara. Jedan je od malobrojnih koji je preživio pokolj na Ovčari i Veleprometu, a potom i zlostavljanja u Vukovaru (četnici su mu spaljivali dijelove tijela i rezali mišiće) te premlaćivanja u logoru u Srbiji. U razmjeni zarobljenika ponovo se vraća u jedincu i sudjeluje u svim ključnim akcijama za oslobođenje Hrvatske. Izmučen kamaterenjem, ucjenama i mnogim prijetnjama oduzeo je život svom kumu i tako završio u zagrebačkom pritvoru. Kako sam vjedoči u knjizi, tamo je doživio osobno životno dno te je na koljenima zavapio Bogu za oprost. Iskreno i potresno svjedoči u svojoj knjizi i o svom životnom putu te ističe kako čovjek nikad ne smije gubiti vjeru i nadu. (Karlović, 2016)

Priče iz Vukovara autora Siniše Glavaševića dugo su vremena bile predmet proučavanja poetičnog novinarstva za vrijeme Domovinskog rata. Poznati novinarski put Siniše Glavaševića koji je radio kao radijski izvjestitelj u Vukovaru okrunilo je pisanje o gradu koji je postojao prije rata i za koji se duboko nadao da će opstati i u ratnom razaranju. Knjiga kao osobni iskaz iznosi kategorije individualnog i kolektivnog pamćenja i sjećanja čineći tako spektar memorata koje postaju dio kulture sjećanja. Najveće poglavlje u knjizi promatra Vukovar kao mjesto gdje su se odigrale za povijest i

stanovništvo značajne stvari koje moraju biti dio kolektivne memorije hrvatskog naroda. (Glavašević, 2001)

Zbornik „*Žene obnavljaju sjećanja: Centar za žene žrtve rata deset godina poslije*“ kompilira vrlo različite tekstove u žanrovskom smislu. Tu ima dokumenata odjelovanjima i političkim aktivnostima CŽŽR-a, osobnih sjećanja aktivistica koje su jedno desetljeće radile u njemu. Knjiga se posvećuje sjećanjima žena u okviru otpora prema ratu i nacionalizmu zemljama bivše Jugoslavije. Knjiga nastoji vrednovati i ponovno vratiti u kolektivno sjećanje zajednice individualnu žensku povijest otpora prema agresiji u svrhu izgradnje mirnog civilnog života. Posebno se to očituje kroz iskaze žena koje rade u organizaciji „Centar za žene žrtve rata“.

Antropologinja Tea Škokić 1996. godine je provela istraživanje o utjecaju rata na ženske identitete. Ona ističe kako su iskazi žena o stradanjima zapravo koncepcije i pimaginacije sebe i drugih.

Renata Jambrešić Kirin ukazuje na to da se muška i ženska kazivanja i sjećanja razlikuju jer se muškarci u iskazima često imenuju kao ratnici i vojnici koji su uglavnom zadovoljni političkim promjenama, a žene se u iskazima osanjaju na nostalgiju i prisjećanja za prošlim vremenima kojih više nema i koji se neće ponoviti. Autorica ističe da nije riječ o rekreiranju povijesne istine nego o refleksiji koja se oslanja na osobnu memoriju i osobne doživljaje.

Zanimljivo je kako su žene u ovom projektu voljno priložile fotografije koje su skupljale godinama. Jambrešić Kirin ukazuje na ulogu fotografije kao mnemo tehnike i poticaja za pripovijedanje o prošlosti. Fotografija se praktično koristi pri prikupljanju osobnih usmenih priča i svakako je povoljan put za poticanje pripovijedanja. *Naime, fotografija nije samo “statična” pohraniteljica osobnog pamćenja nego i artefakt koji pokreće preopisivanje prošle stvarnosti izazivajući pritom samosvojni niz asocijacija. Renata Jambrešić također uočava da je egzil dodirna točka dvaju fenomena u kulturi devedesetih godina XX. stoljeća – ženskog autobiografskog diskursa o ratu i tzv. literature svjedočenja, dokumentarno-dnevničke proze koju su pisali prognanici.* (Kesić; Janković; Bijelić, 2003)

5. PROCES I METODE ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju će se detaljnije iznijeti, odnosno predstaviti terensko istraživanje. Naime, prilikom stvaranja ovoga rada, prvo se pronašlo relevantnu literaturu za postavljanje teorijskoga okvira o usmenim predajama u hrvatskoj usmenoknjiževnoj teoriji. Nakon toga se krenulo u provedbu vlastitoga terenskog istraživanja, odnosno u potragu za kazivačima i prikupljanje materije za proučavanje.

Terensko istraživanje provodilo se tijekom lipnja 2019. godine. Metode kojima se koristilo su sustavno bilježenje, snimanje i transkribiranje snimljenoga materijala. Prilikom terenskoga prikupljanja građe koristilo se metodu *polustrukturiranog intervjua* te je tako stvorena inducirana kazivačka situacija. (Vekić:2016:54) Na početku istraživanja znalo se kako će kazivači biti uglavnom ljudi starije životne dobi. Svi su kazivači govorili dijalektom i lokalnim govorom čime je vrijednost prikupljenih kazivanja i u dijalektološkom značenju.

5.1. Kazivači i njihov pronalazak

Proces dolaska do kazivača sastojao se od kontaktiranja članova obitelji i rodbine koji su upućivali na pojedince za koje se pretpostavljalo da će biti valjani kazivači. Povjerenje kazivača se steklo legitimacijom pripadnosti užem lokalnom krugu zajednice pa nije bilo nepovjerenja u prikupljanju kazivanja. Kada se osiguralo povjerenje kazivača moglo se početi s prikupljanjem građe jer su i kazivači pronašli olakšanje u činjenici da se mlađe generacije interesiraju za njihove osobne povijesti, posebno jer je riječ o temi kao što je iskustvo rata.

Razgovor se započimao svakodnevnim temama a koje su obuhvaćale zdravlje kazivača, vremenske prilike, aktualnosti u mjestu življenja i sl. Tek kada bi se kazivači, ohrabljani opuštenim razgovorom, pripremili za preciznije teme moglo se je početi pričati o tako osjetljivim stvarima kao što je sjećanje na rat i stradanja. Kazivači bi uvijek puštali da prođe malo vremena kako bi bili prisniji s istraživačem pa tek onda krenuli na ozbiljnije teme. Unaprijed pripremljenim pitanjima započelo bi se induciranu kazivačku situaciju u kojoj bi kazivači jednostavno započimali svoju priču koja je obično bila ispričana u jednom velikom monologu, bez popratnih pitanja. Tek nakon iznešenog kazivanja bi se postavljalo dodatna pitanja kojima bi se htjelo pobliže rasvijetliti određeni dio kazivanja.

Većina razgovora vođena je u domu kazivača u prisustvu članova obitelji ili susjeda. Priče koje su prepričavali često su bile o njima bliskim osobama, najčešće članovima obitelji ili susjedima. Tumačenja i stavovi koje su iznosili donekle su pokazala podudarnost. Pojedine razlike među kazivanjima bile su prisutne, ali ne toliko u samom sadržaju sjećanja o kojima su govorili, već najčešće u odlučnosti i jasnoći interpretacije pojedinih događaja ili ličnosti iz prošlosti. Iz terenskog rada se može zaključiti kako je kazivačima bilo važno da se njihovi iskazi uzimaju kao činjenicu koju ne treba provjeravati. Tako se i odnosilo prema njima u samom prikupljanju predaja. Kazivači nisu posezali za postupcima dokazivanja istine nego su kazivanja iznosili s uvjerenjem da ih prihvaćam takvima kakvi jesu. Iz tog postupka može se uočiti kako su kazivači uvjereni u istinitost svojih kazivanja.

Kazivanja prikupljena o Drugom svjetskom ratu u velikoj su mjeri bila osobna sjećanja, te njihova saznanja i naracije koje pamte od starijih članova obitelji i sumještana, s obzirom na to da su kazivači rođeni između 1925. i 1969. godine. Gotovo svi kazivači naveli su vojske koje su bile prisutne na ovom području u Drugom svjetskom ratu: domobrani, ustaše, četnici, partizani, Talijani. Valja posebno naglasiti kako ovaj rad ni na koji način ne predstavlja autorove stavove o uže istraživanoj temi, dakle moja viđenja i interpretacije prošlosti, niti je namjera davati vrijednosne sudove o političkim i ideološkim podjelama vezanim uz Drugi svjetski rat, politiku u razdoblju SFRJ i Republike Hrvatske.

6. PRIČE I PREDAJE O RATU IZ PAKOŠTANSKOG KRAJA

U ovom poglavlju bit će predstavljene priče i predaje sakupljene od strane autora rada, kao primarno istraživanje za ovaj diplomski rad. Priče su sakupljane u Pakoštanima, a vezane su uz okupaciju tog kraja za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Pri proučavanju prikupljenih predaja o ratu iz pakoštanskog kraja, može se uočiti kako se u njima ne govori o povijesti nego se pripovijeda kao da je taj povijesni aspekt živ i danas te da nema povijesnog odmak od njega. Historizacija u predaji služi da bi se nadnaravno predstavilo kao činjenično. No u ovim predajama, sama uvjerenost u istinitost postavlja podatke iskaza u prikupljenim predajama na povijesnu podlogu koja postaje temelj istinitosti iskaza.

Vrlo je bitno istaknuti sličnosti i razlike između „pričanja o životu“ i povijesnih predaja. Ono što im je zajedničko jest usmjerenost prema vjerodostojnosti. Povijesne su predaje vezane uz daljnju prošlost, nadosobne su i zaokupljene društvenim događajima.

Pričanja o ratu imaju osobno iskustvo u samoj srži naracije i dijelom pripadaju povijesnim predajama, a dijelom pričanju iz života. Stoga se ne može odrediti jasna granica povijesnosti i osobnog doživljaja jer i osobni doživljaj u povijesnom kontekstu postaje povijesno svjedočanstvo.

6.1. Priče i predaje o Domovinskom ratu pakoštanskog kraja

Prema Bošković-Stulli tri su osnovna načina iskazivanja narodnih predaja. Na prvom je mjestu kratko saopćenje koje se naziva kronikat, obavijest povijesnog a ponekad i praznovjernog sadržaja, oblik koji ne zahtijeva veliku mjeru dodatnog opisivanja, budući da svojim imenom objašnjava vlastitu formu, što se može vidjeti na samom početku iznošenja priče Kazije Zorke Jakovine:

„Ja se zovem Kazija Zorka Jakovina. Rodila sam se 1925. godine. U Modrave se išlo Bodulima raditi, naši se bojali izaći i u Modravam su čekali, di je naša zemlja s zmorca luke. Moj sinko, bilo je svega.“⁸

... Jere Rogića:

„Zovem se Jere Rogić, rođen sam 1935. u Vrani. Bije sam mali, al se sićan kad je bija Drugi svjetski rat. Živili smo svi skupa što bliže, što dalje rodbine bilo nas je oko 40-ak.“⁹

... te Ante Žoni – Maksana:

„Zovem se Ante - Žoni Maksan. Rođen sam 7. 2. 1969. u Pakoštanima u kući. Osnovna škola Pakoštane, a nakon toga Srednja vojna škola u Rajlovcu kod Sarajeva...“¹⁰

Na drugom je mjestu memorat, koji čine priče o osobnim doživljajima pripovjedača, no ono što je pri tome sporno jest izvornost takvih priča. Memorat, često

⁸Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

⁹Kazivao Jere Rogić, (rođen 1935. godine u Vrani). Zapisao Toni Bago u Vrani 5.6.2019.

¹⁰Kazivao Ante Žoni – Maksan (rođen 1969. godine u Pakoštanima). Zapisao Toni Bago 4.6.2019.

definiran kao pripovijedanje o životu, najčešći je pojavni oblik predaje. Karakterizira ga nestabilna forma, ali i istaknuta lokalnost koja se očituje u izboru mjesta, vremena i likova. Bošković-Stulli piše kako *on obuhvaća sjećanja o realnim doživljajima i događajima, bilo iz vlastita pripovjedačeva života, bilo prema kazivanju suvremenika ili bliskih predaka koju su doživjeli zgodu o kojoj je riječ.* (Bošković-Stulli, 1984:330) O tome kazuje Štoša Meštrov iz Pakoštana, iz vremena tog kraja pod talijanskom okupacijom u Drugom svjetskom ratu:

„Did Frane je trča i reka da su tamo čobani koji čuvaju ovce. Kad se digla bila zastava mi smo onda došli kući. Ovce su došle same kući, a ja za njima i išle iza kuće. U smrikvam su se skrivala dva partizana, a na vrv glavice dva Talijana gledaju. Dva partizana bila su s Korčule, di je koji bija. Cili svit je mora ići na pijacu. I njih dva uvatili, a dva Korčulana Talijani su obišli na velikom mulu niz banderu.“¹¹

Slično kazuje i Zorka Jakovina:

„Ubili su Stojanova Marka, a bija je i moj Slavo da će i njega ubiti. Marko je bija Božin diver. I njega su uvatili. I mog muža. I vodili su u Modrave. Bilizija otac i brat. Oni su izdaval. Talijani su uvatili Marka. On je bija velik čovik a nije se još oženija. Slavo je bija osuđen, a druge koji su bili s njima pozvali ih na krč i u uske ulice. Karabinjeri. To su bili. I oni su pošli na jugo i Slavu su ostavili tote di su Marka ubili, a pripremali su za Slavu di su bili Talijani i Dragari. Neznani koji su još Dragari bili. Kad su ubili Marka svega su ga škaljom pokrili, a onda su doveli Slavu, kako su se dogovorili Dragari i Talijani. I onda su legli Slavu na Marka. I kad se Slavo vratija kući bija je sav krvav. Ja nisan bila onda tamo. Ja san bila još cura. Neki je doša da ne Slavu ubiti. Doša je Dinko, Major po nadimku, iz Barešića, i izbavi Slavu. Pitali su Dragari: „Di je Marko? Di je Marko?“, a ljudi su pokazali rukama da je ubijen. Nisu smili reći nego su rukama pokazali.“¹²

Za razliku od memorata, fabulat, treći način iskazivanja, relativno je stabilne forme, iako posjeduje migracijsku sposobnost, što znači da je moguća njegova povijesna ili zemljopisna izmještenost. Kompozicija mu je nepromjenjiva, a ono što se može promijeniti

¹¹Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

¹²Kazivala Zorka Jakovina, (rođena 1925. u Pakoštanima). Zapisao Toni Bago 8.6.2019.

su, mjesto, vrijeme i likovi. Mogli bismo reći da je fabulat „najkanoniziraniji“ oblik usmene predaje te uživa povlaštenost kakva memoratu nije dana. (Bošković-Stulli, 1984:330)

„Partizani su pucali sa ovih brda. Svi ratovi koji će biti i koji su bili, sve kote su iste, a to su brdo: Markovac, Glavica Oparića, Bak, Unac mali i veliki, a amo Debeljak. Spasilo nas je to što je bija Janko Bobetko, jer on je bija general armije i priša je k nami i branija nas sad u ovom ratu. Partizani su zauzeli sva brda, a Ustaše su bile u Vrani i osnovali su svoju vojsku. Sastavili svoju vojsku i oni su išli doli na Turski han na Ustaše. Partizani su osvajali van i tada su poginuli par Ustaša. Moj kum Žutolija Božo poginija je, poginija je jedan iz Otona i Sidić. Ubili su ga Partizani. Tu noć smo ja i mate i ćaća, i mate mene pristigla jer se vodila borba cilu noć. I samo vidiš da metci sivaju jer je bila noć. Iz naših smrika su tukli a Nijemci su bili navrv Gaza, a u kući Mire Bajokina u Pakoštanima su bili Nijemci i oko crkve su napravili rovove.“¹³

U svojoj priči o tome govori Štoša Meštrov:

„Svake vrste ljudi je bilo. Išli smo u školu. Škola je bila di je mafijaševa kuća. U talijanskoj bareli smo bili. Bija je jedan Talijanac koji nas je učija talijanski i hrvatski. Svi skupa su išli u školu. I muški i ženske. I poslije šest sati nije smio nitko izaći na ulice. U kući Mire Bajokina i u našoj kući su stali vojnici. Jaz oko naokolo. Talijani držali straže. Putanto je iša uza jaz i u Mire Bajokina. I moj svekar Frane je zna pričati talijanski. I Talijanac je krao oružje i davao Partizanima. Did Frane je često spašavao ljude. Reakcija bila po selu. Uхватili su Krutu ispri kuće Vinke Krpetina. Kruto je bija Bušov Brat. Kruto je bio u Partizanima na vezi u Modravam između Draga i Pirovca. Svi mladi, bilo muško bilo žensko, sve u rat išlo. Neko u ustaše, neko u legiju, neko u bandite. Momci kao Jele Kruto, pa Brzićev, pa od Blaža brat išli su u vojsku. Moja mater je radila žene i vodila i išla u Zagreb na kongres. U našoj kući partizani vezu držali. I Talijani su stali kod križa a baba imala dućan u selu i pritili da će joj kuću zapaliti, a u našoj kući su stali Partizani. Iz Benkovca došli dva Korčulana. Bila racija u selu i Talijani su ih ubili i obisili

¹³Kazivao Jere Rogić, rođen 1935. godine. Zapisao Toni Bago u Vrani 5.6.2019.

niz banderu. Kad su Talijani krenuli svi smo trčali prema Dragama. I Partizani. A većinom su tamo bili civili koji su ovce čuvali. A i ja sam čuvala ovce i tako da su pucali po nami.“¹⁴

Razlika između memorata i fabulata često je samo formalne prirode, budući da se čvrsto oblikovani, tradicionalni siže može ispričati i kao događaj iz pripovjedačeva života, u prvome licu. (Bošković-Stulli, 1984:330) Štoša Meštrov prepričava to ovako:

„Ja sam bila u Benkovcu kod brata kad je počela obnova. U Šopotu sam tri dana sadila bore. Rus je šef bija. Mi kao omladina sadili smo bore. Vesna popova i ja smo sadile bore. Često mi kćer kaže kad dođem u Benkovac ove bore je mate moja sadila.“¹⁵

Prema njenom kazivanju, Talijani su uzimali od njih i hranu, te istaknula kako su s njima razvili dosta prislan odnos.

„Partizani su stali na špicu malom i velikom, ja sam im isti nosila na tovaru. Kad bi išla kod ovac odnili bi im isti. Kad je bila reakcija stajali su u vodi, u šaši. Cilu noć bi stali.“¹⁶

Vrlo je bitno istaknuti sličnosti i razlike između „pričanja o životu“ i povijesnih predaja. Ono što im je zajedničko jest usmjerenost prema vjerodostojnosti. Povijesne su predaje vezane uz daljnju prošlost, nadosobne su i zaokupljene društvenim događajima. Za razliku od njih, „pričanja o životu“ tiču se neposredne prošlosti, štoviše, one se tiču sadašnjice i pripovjedačeve uže sredine, a subjektivni doživljaji daju sliku o ljudskim odnosima unutar širih društvenih pojava. (Bošković-Stulli, 1984:353) Prema kazivanju Štoše Meštrov možemo dobiti sliku upravo o tome:

„Āogo Njoka, Āidman Šmate, svi su bili u Partizanima. Strine Ljubice jedan sin je poginija. Od Pave Kukina materi su poginili brat i sestra i jedna Kosovka s Vrgade što im je pomagala raditi. Onda je Vinko šprengova most i diglo je njega i sestru. Zorko Čalin i moj brat Ljube Lokin bija je u ustašama. Moj brat ima je zanat, bio je tapeser i sta je u Zagrebu i bija u ustašama. Šivao je uzde i konope. Mate mi je bila Partizanka, a brat u ustašama. On

¹⁴Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

¹⁵Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

¹⁶Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

*nije bija koljač i nije nikog ubija ni dolazija u zavadu s njim. Bila je reakcija i on je išao na križni put. U Jasenovcu je bio. Fala Bogu brat mi je ostao živ. Mater moja činila partizane da ga izvade van iz logora i Matijevića Marke Kazina brata koji je bija isto u ustašama. Kiša pada iz neba i zemlje i mater stoji na vratim i kaže Mate evo sirotinje neke pravo na naša vrata. I on kaže materi ko je a ona sine moj to si ti. Ona je od šoka pala u nesvijest. Tako smo ga prisvukli, oprali i dali mu isti. Nikad nije smija pričati kako je bilo na križnom putu. Ustaše su ga digli jer je imao zanat. Od dida Frane brat iz Tisnog Tome Meštrov bija je u Domobranima. Čope je bija u banditima. Janjac je bija u ustašama i poginija je u Zagrebu.*¹⁷

Ozbiljnost "istinitih događaja" jamči se spominjanjem osobnih imena, lokacije i vremena u kojem se događaj odigrao. Tako u svom kazivanju navodi i Zorka Jakovina:

*„Meni je otac umra a bija je dva put u Amerika. I onda dok je doša ja san se udala za Slavu Stojanova, oni veliki čovik, razbolija se i otkinuli su mu nogu. Razbolija mi se muž a i sin. Zašto mi je sin obolija... Bija je rat a Bega sina doša po mog sina da vozi za vojsku u Vranu i molila san ga nemoj mi sina zvati odi lipo kući ja ne mogu dozvoliti da moj sin ide tamo, jer mi muž bolestan. Vozija je oružje za onu glavicu vrag joj sriću odnija i počelo pucati i on se iskrca i njega je ranilo. Moglo se zaličiti a onda je srce stradalo, i nije moga od boli. Sićan se ja kad sam išla u školu iz Kazinovi su išli troje nas od tri brata i svi smo vršnjaci. Išla je Draga što je udana za Juru Vulinova umrla je i ona i Pere Kazija koji je poginija od babe Dane Lacmanove ona je bila Regina, ona se u Drage udala i imala je četiri sina Pere Ante Šime Joso i dvi ženske i jedna se bila udala za Pica što joj je bilo drago piti i ona je morala se napiti.*¹⁸

Zapis usmenoknjiževne tvorevine ograničava njen život i razvoj zato što je time ona izolirana iz aktivne pripovjedačke djelatnosti. S druge strane, usmenoknjiževni zapisi su i vrijedan dokument vremena i događaja te samim postojanjem zapisa omogućuje se da određeni memorat ne bude zaboravljen. (Babić; Vekić, 2013) Tako u svom kazivanju Štoša Meštrov spominje partizansku pjesmu jer gdje god su u to vrijeme dolazili Partizani sa

¹⁷Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

¹⁸Kazivala Zorka Jakovina (rođena 1925. u Pakoštanima). Zapisao Toni Bago 8.6.2019.

Kozare, narod je odmah prihvaćao njihovo kolo i zvao ga kozaračko kolo. Ubrzo je kozaračko kolo postalo omiljeno kod svih naroda i narodnosti u bivšoj Jugoslaviji.

„Zorka Žinjina, Seka Kurtova i moja mater one su držale sastanke, priredbe, plesali, pivali, balali i pivali: „Oj, Kozaro, puna li si lista a još puna mladih komunista“. Lipo je bilo.“¹⁹

Usmena književnost, i usmenoknjiževni memmoratski zapisi omogućuju da se, s odmakom vremena, ponovno sagleda određeni dio povijesne realnosti koja se može aktualizirati u suvremenim promišljanjima o društvu i zajednici u kojoj se pojedinac nalazi.

Nakon Domovinskoga rata stvara se prostor za češće objavljivanje predaja iz hrvatske prošlosti koje rasvjetljavaju pojedine povijesne i individualne epizode. Stoga odjednom i bujaju zbirke predaja poput *„Ljetopisa popa Dukljanina“*, *„Vampira“*, *„Medvedgradskih golubova“*, *„Zagrebačkih legendi“* i sl. Ponovno okretanje tradiciji očituje se i u adaptaciji povijesnih tekstova u stilu povijesne predaje. (Vrkić, 1995)

Među brojnim ispričanim pričama je i priča Ante – Žoni Maksana, umirovljenog pukovnika HV-a iz Pakoštana, koji je tijekom Domovinskog rata imao ulogu zapovjednika interventne postrojbe 112. brigade.

U svom kazivanju Maksan pokušava približiti osjećaj predanosti, bez razmišljanja o porazu, poniznosti i stidu, već ponosu, sreći, zahvalnosti, strahu i zajedništvu.

„U svakom ratu čovjek se boji, al' to je jedan pametan strah. Mi koji smo branili domovinu morali smo voditi računa o ljudima koji su pod nama. Osjećaj ti je jedan poseban. Moguće ideš u smrt, a možda se i ne vratiš. To su bili ljudi koji su bili neiskusni, mladi ljudi i mi kao zapovjednici uvijek smo ih ohrabivali. Meni je bila izuzetna čast voditi ljude. Naravno taj strah se uvukao među vojnike, ali kad smo krenuli naprijed to se potisnulo. Teško je bilo ljudima domaćima, jer ja sam bija ipak specijalac i na neki način ljudi kad bi me vidili imali bi više hrabrosti.“²⁰

¹⁹Kazivala Štoša Meštrov, rođena Lokin. Zapisao Toni Bago u Pakoštanima 5.6.2019.

²⁰Kazivao Ante Žoni – Maksan (rođen 1969. godine u Pakoštanima). Zapisao Toni Bago 4.6.2019.

Jedinstvo među braniteljima teško je riječima opisati te je istinski prepoznatljivo samo onima koji su dio života proveli zajedno na bojišnicama. Spremnost, organiziranost i požrtvornost samo su neke odlike koje su branitelji u to vrijeme nosili sa sobom.

„Teško je bilo ljudima domaćima, jer ja sam bija ipak specijalac, i na neki način ljudi kad bi me vidili imali bi više hrabrosti. Tako je general Gotovina rekao: „U Benkovac morate ući danas.“. Zapovijed helikopterom dolazi i general govori: „Moraš krenuti s ljudima i moraš ići naprijed.“. Od par sati sve postrojbe koje su bile spremne, jer imaš domobranske i specijalne postrojbe hrvatske vojske. I ušli smo taj dan u Benkovac, točnije oko 5 sati popodne. To je bilo jedno veliko zadovoljstvo kao ratniku. Nikad nismo doveli u pitanje civile i djecu i ostalo i tko se predao mi smo zarobili i radili smo logistiku, jer rat nije samo ubijanje rat je i jedan način spašavanje.“

U to vrijeme vladala je velika neizvjesnost, napetost, neopisive razine stresa, strah ali i spremnost i unutarnja snaga koja jesu borce ohrabivala da se bore za ono u što su vjerovali, za bolji život svih njih i njihove djece. Nakon toliko godina, među svima njima vlada jako domoljublje, ponos na proživljeno, ali i sjeta zbog izgubljenih kolega kojih se uvijek s ponosom prisjećaju.

U Oluji vodim oslobađanje Benkovca. Nakon svega toga odlazim iz hrvatske vojske bez mirovine i bez ičeg. Odlikovan sam najvećim odličjima: „Hrvatski trolist“, „Pleter“, za izvrsno vojno djelovanje poveljom „Nikola Šubić Zrinski“. Mogu još reći da smo uvijek nekako sanjali tu Hrvatsku i kad je Tuđman došao na vlast i odlučili smo osnovati svoju državu. Svi oni koji su ustali i krenuli u rat 1991. godine svi su heroji, jer su sve ostavili i krenuli bez obzira na sve. Moj moto je bio: „Domovino, ja ti dajem život!“ i bio sam okružen ljudima koji su također bili spremni dati život za Domovinu.²¹

U ovom poglavlju analizirani su primjeri predaja i kazivanja o životima kojima je sadržano sjećanje o događajima koji su bitni za za identitet zajednice ne samo u prošlosti, nego i u sadašnjosti budući da su ovako bitni povijesni događaji odredili sudbine mnogih pojedinac ai pojedinki na proučavanom prostoru.

²¹Kazivao Ante Žoni – Maksan (rođen 1969. godine u Pakoštanima). Zapisao Toni Bago 4.6.2019.

U kazivanjima Štoše Meštrov i Jere Rogića nailazi se i na narodne pjesme koje su organski izrasle iz tradicije i produžile njezin stil, a u Dalmaciji stekle veliku popularnost i postale jedne od najomiljenijih partizanskih pjesama:

„Oj Kozaro, puna li si lista, a još puna mladih komunista!“

„Ne bojte se gladi, dok je u Rogića jaradi!“

7. ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad rezultat je terenskog istraživanja usmenih predaja stanovnika pakoštanskog kraja temeljenih na istinitim događajima vezanim uz tematiku Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata.

U predajama do izražaja dolazi subjektivna percepcija, odnosno doživljaj. Brojni autori čija je literatura korištena za potrebe ovog diplomskog rada iznose razne definicije o tome što su predaje, te problematiku klasifikacije i žanrovskih odrednica usmenih predaja u hrvatskoj usmenoknjiževnoj teoriji. Prema Marku Dragiću istinitos predaje se jamči vjerovanjem kazivača u istinitost iskaza, dok Maja Bošković–Stulli kaže da je predaja jednostavna u svojoj kompoziciji i specifičnom stilu i obično ima jednu epizodu, tematski govori o vjerovanju u nadnaravna bića, o povijesnim sjećanjima, i podrijetlu pojava, stvari, lokacija. Rudan- Kapec tvrdi da je predaja nije čvrste kompozicije kao bajka te je i fleksibilnija u oblikovanju, a pripovjedači je u većoj mjeri improvizacijom konstantno mijenjaju. Najčešće se prihvaćala Proppova podjela na pet vrsta predaja. Sva „pričanja iz života“ (životne priče, autobiografski zapisi, osobni doživljaji iz vojske, rata, prisjećanja na djetinjstvo i školovanje) uobličeni su prema narativnim zakonitostima predaje. Proučavajući literaturu Maje Bošković-Stulli vidljivo je da se već od ranijih proučavanja predaja u hrvatskoj usmenoknjiževnoj tradiciji uočavaju razlike u poetičnosti bajke i predaje. Specifičnost jezičnih oblikovanja predaja vidi se u rasporedu riječi, eliptičnim rečenicama, usklikima i dijalektalnim oblicima koji se raslikuju os lokalnog govora do lokalnog govora. Ljiljana Marks predaje promatra u odnosu na vjerovanje u istinitost predaje i na stilska obilježja forme.

Poetičko određenje predaje se određuje i kroz pojavnost u kronikatu, memoratu i fabulat. Usmena predaja nudi interpretaciju kompleksne povijesne stvarnosti kroz individualni pristup kazivača koji nudi mitski svjetonazor i zanemaruje široku složenost povijesnih relacija i procesa. Vrijednost istinitih kazivanja u predaji rangiraju se drugačije od znanstvenih činjenica. Usmenu priču uvjetuje sam čin pričanja i bitno uvjetuje njenu strukturu, pojavnost i zakonitost.

Vrlo je bitno istaknuti sličnosti i razlike između „pričanja o životu“ i povijesnih predaja. Ono što im je zajedničko jest usmjerenost prema vjerodostojnosti. Povijesne su predaje vezane uz daljnju prošlost, nadosobne su i zaokupljene društvenim događajima. Za razliku od njih, „pričanja o životu“ tiču se neposredne prošlosti, štoviše, one se tiču sadašnjice i pripovjedačeve uže sredine, a subjektivni doživljaji daju sliku o ljudskim odnosima unutar širih društvenih pojava. Tako je u Zborniku „Žene obnavljaju sjećanja: Centar za žene žrtve rata deset godina poslije“, a u izdanju feminističke organizacije „Centar za žene žrtve rata“, naglašena je razlika između sjećanja na određeni događaj u prošlosti i kazivanja o tom događaju. Tekst je zanimljiv kolaž sastavljen od prisjećanja. Na poticaj Udruge „Žene u Domovinskom ratu – Zadar“ objavljena je knjiga „Svjedočanstva žena s otoka i priobalja iz Domovinskog rata“ u kojoj su iznesena svjedočanstva žena s otoka i iz priobalja Zadarske županije.

Da bi se uopće dobila okvirna slika o pričama kazivača u ovom radu navedena su prostorna obilježja i demografska struktura Općine Pakoštane kao i etnološke karakteristike i osobitosti kraja. Osim toga, kroz cijelo istraživanje trebalo je pridobiti i povjerenje kazivača, a kada je netko prepoznat kao pripadnik šire, a i uže zajednice koja baštini isti prostor življenja, isti mentalitetski kod, istu vjeru, iste etičke i socijalne vrijednosti lakše je bilo i kazivačima razumjeti ovakav znanstveno istraživački interes za priče i predaje o ratu iz pakoštanskog kraja.

Terensko istraživanje provodilo se tijekom lipnja 2019. godine. Metode koje su se koristile su sustavno bilježenje, snimanje i transkribiranje snimljenoga materijala. Prilikom terenskoga prikupljanja građe koristila se metoda *polustrukturiranog intervjua* kojom je zajamčen nastanak inducirane kazivačke situacije. Na početku istraživanja bilo je jasno kako će kazivači biti uglavnom ljudi starije životne dobi. Svi su kazivači govorili dijalektom lokalnog idioma a ne standardnim hrvatskim jezikom.

Kazivanja prikupljena o Drugom svjetskom ratu u velikoj su mjeri bila osobna sjećanja, te njihova saznanja i naracije koje pamte od starijih članova obitelji i sumještana, s obzirom na to da su kazivači rođeni između 1925. i 1969. godine. Gotovo svi kazivači navodili su vojske koje su bile prisutne na ovom području u Drugom svjetskom ratu: domobrani, ustaše, četnici, partizani, Talijani. Većina razgovora vođena je u domovima kazivača u prisustvu obitelji ili susjeda. Kazivači su u intervjuiima opisivali svoja individualna sjećanja i življeno iskustvo. Priče koje su prepričavali često su bile o njima

bliskim osobama, najčešće članovima obitelji ili susjedima. Tumačenja i stavovi koje su iznosili donekle su pokazala podudarnost. Pojedine razlike među kazivanjima bile su prisutne, ali ne toliko u samom sadržaju sjećanja o kojima su govorili, već najčešće u odlučnosti i jasnoći interpretacije pojedinih događaja ili ličnosti iz prošlosti. Poneki se kazivači nisu suzdržavali od prostačenja i bogohuljenja.

Valja posebno naglasiti kako ovaj rad ni na koji način ne predstavlja autorove stavove o uže istraživanoj temi, dakle vlastita viđenja i interpretacije prošlosti, niti je namjera davati vrijednosne sudove o političkim i ideološkim podjelama vezanim uz Drugi svjetski rat, politiku u razdoblju SFRJ i Republike Hrvatske.

Čovjek je integralni dio iskustava svakodnevnice koja se mogu preoblikovati u usmenoknjiževni izričaj i prenositi kao memorat ili fabulat te je stoga nemoguće zaustaviti razvoj i potencijal usmene književnosti, što je vidljivo i u rezultatu ovoga istraživanja.

Ovim radom se pokazalo kako se u Hrvatskoj, devedesetih godina dvadesetog stoljeća razvijao diskurs ratnih priča i sjećanja na rat. Ovim proučavanjem se potvrdilo da se pripovijedanje o vlastitom životu vidi kao svakidašnju komunikaciju koja određuje njegove pragmatičke aspekte i kao folkloristički žanr koji se razaznaje na temelju semantičkih obilježja predstavljenog svijeta u tekstualnom zapisu.

Predaja se, opire krutim stilskim i kategorijskim klasifikacijama stoga što je živa, fleksibilna, promjenjiva i produktivna usmenoknjiževna vrsta. Predaja je sažeta, fragmentarna, ali to ne pokazuje njezinu manjkavost ili manju vrijednost, nego potvrđuje njezin stil koji je zavisan od konteksta i osjećaja koji je kazivač doživio u visokom intenzitetu.

8. PRILOZI

8.1. Zapisi s terenskog istraživanja

Štoša Meštrov

Svake vrste ljudi je bilo. Išli smo u školu, a škola je bila di je mafijaševa kuća. U talijanskoj bareli smo bili. Bija je jedan Talijanac koji nas je učija talijanski i hrvatski. Svi skupa su išli u školu. I muški i ženske. I poslije šest sati nije smio nitko izaći na ulice. U kući Mire Bajokina i u našoj kući su stali vojnici. Jaz oko nakolo. Talijani držali straže. Putanto je iša uza jaz. I u Mire Bajokina. I moj svekar Frane je zna pričati talijanski. I Talijanac je krao oružje i davao Partizanima. Did Frane je često spašavao ljude. Reakcija bila po selu! Uхватili su Krutu ispri kuće Vinke Krpetina. Kruto je bija Bušov brat. Kruto je bio u Partizanima na vezi u Modravam između Draga i Pirovca. Svi mladi, bilo muško bilo žensko, sve u rat išlo. Neko u Ustaše, neko u Legiju, neko u bandite. Momci kao Jele Kruto, pa Brzićev, pa od Blaža brat išli su u vojsku. Moja mater je radila. Žene. I vodila i išla u Zagreb na kongres. U našoj kući partizani vezu držali. I Talijani su stali kod križa. A baba imala dućan u selu i pritili da će joj kuću zapalit, a u našoj kući su stali partizani. Iz Benkovca došli dva Korčulana. Bila racija u selu. I Talijani su ih ubili i obisili niz banderu. Kad su Talijani krenuli svi smo trčali prema Dragama. I Partizani. A većinom su tamo bili civili koji su ovce čuvali. A i ja sam čuvala ovce i tako da su pucali po nami. Did Frane trča i reka da su tamo čobani koji čuvaju ovce. Kad se digla bila zastava mi smo onda došli kući. Ovce su došle same kući, a ja za njima i išle iza kuće. U smrikvam su se skrivala dva Partizana, a na vrv glavice dva Talijana gledaju. Dva Partizana bila su s Korčule. Di je koji bija. Cili svit je mora ići na pijacu. I njih dva uvatili, a dva Korčulana Talijani su obis'li na velikom mulu niz banderu. Ēogo Njoka, ĒidmanŠmate, svi su bili u Partizanima. Strine Ljubice jedan sin je poginija, od Pave Kukina materi su poginili brat i sestra i jedna Kosovka s Vrgade što im je pomagala raditi. Onda je Vinko šprengova most i diglo je njega i sestru. Zorko Čalin i moj brat Ljube Lokin bija je u Ustašama. Moj brat ima je zanat, bio je tapeser i sta je u Zagrebu i bija u Ustašama. Šivao je uzde i konope. Mate mi je bila Partizanka, a brat u ustašama. On nije bija koljač i nije nikog ubija ni dolazija u zavadu s njim. Bila je reakcija i on je išao na križni put. U Jasenovcu je bio. Fala Bogu brat mi je ostao živ. Mater moja činila Partizane da ga izvade van iz logora i Matijevića Marke Kazina brata koji je bija isto u Ustašama. Kiša pada iz neba i zemlje i mater stoji na vratim i kaže mate: „Evo sirotinje neke pravo na naša vrata!“. I on kaže

materi ko je, a ona: „Sine moj, to si ti“. Ona je od šoka pala u nesvijest. Tako smo ga prisvukli, oprali i dali mu isti. Nikad nije smija pričati kako je bilo na križnom putu. Ustaše su ga digli jer je imao zanat, od dida Frane brat iz Tisnog, Tome Meštrov, bija je u Domobranima. Čope je bija u banditima. Janjac je bija u Ustašama i poginija je u Zagrebu. Moja mater i teta mi Vinka i Koka bili su organizirani i slali poštu Partizanima. Pleli su kalce i unutar stavili pisma. Zorka Žinjina, Seka Kurtova i moja mater, one su držale sastanke, priredbe, plesali, pivali, balali i pivali: „Oj Kozaro, puna li si lista, a još puna mladih komunista!“. Lipo je bilo. Ja sam bila u Benkovcu kodbrata kad je počela obnova. U Šopotu sam tri dana sadila bore. Rus je šef bija. Mi kao omladina sadili smo bore. Vesna popova i ja smo sadili bore. Često mi kćer kaže kad dođem u Benkovac: „Ove bore je mate moja sadila“. Partizani su stali na špicu malom i velikom, ja sam im isti nosila na tovaru. Kad bi išla kod ovac odnila bi im isti. Kad je bila reakcija stajali su u vodi u šaši. Cilu noć bi stali. Grgo bija klapav, svašta govoriya. Šmate i Ćogo donili vezu i kažu: „Jele, čut ćeš sutra Grgu.“. Mate Grginu i sestru Grgini izvadili. Baba je sidila na škrinji. Ubili su je a sestra pala na pod, a Grgo pobiga i vika: „Ajutomijo!“ da ga Talijani spase. Bila reakcija. Grgo navodno da je bija špijun. Onda su išli na sastanak. Jerina Kukina poginula prema Debeljaku kad se išlo na sastanak. Jerina i Arma išli na sastanak i uletili u kuću di su bili nosili vezu i Arma čapala dite i ostala živa, a Jerinu su silovali, ubili, svu su je izboli i doveli je kasnije. I sprovod je bija. Naši poljari čuvali su naše polje. Vranjari su krali naše jer su bili potriba. Talijani zašpijali i odveli ih u Oton di je mlin i pobili ih. I bija je sprovod. Kada sad gledan, škapsa za škapsom. Ive Blaića otac, od sestre otac i ostali. Ne sićan se sada. Fratar i sestre bili su na Molatu. Talijani su ih zarobili. Mala Gospa otvorila vrata: „Evo naših sa Molata!“, kad su kući dolazili. Frane se rodija na Molatu i moja je mate išla tamo. Strina Jelena isto bila na Molatu. Kad su pošli Talijani bilo nan je lakše, balali igrali kolo i tako. U talijanskoj školi bilo mi je lipo. Znala san talijanski. Kad je pala Italija bija je taj učitelj, stari Muja i lantina vijala i teralio ga u more. I onda kasnije nisu. Što je čovik kriv. Šarac je bija u ratu, brat mu je poginija u ratu. Onda bilo sad se spominjalo. U našoj kući bili su i Nijemci i Talijani. Naša kuća je bila ka kasarna. (Štoša Meštrov rođ. Lokin 1927.)

Zorka Jakovina

Ja se zovem Kazija Zorka Jakovina. Rodila san se 1925. godine. U Modrave se išlo bodulima raditi. Naši se bojali izaći i u Modravam su čekali, di je naša zemlja s zmorca

luke. Moj sinko, bilo je svega. Talijani su stali u Perkanovim, a kad je njima potriba oni javu drugima i drugi dođu. Ubili su Stojanova Marka, a bija je i moj Slavo da će i njega ubiti. Marko je bija Božin diver. I njega su uvatili. I mog muža. I vodili su u Modrave. Bilizija otac i brat. Oni su izdavali. Talijani su uvatili Marka. On je bija velik čovik, a nije se još oženija. Slavo je bija osuđen, a druge koji su bili s njima pozvali ih na krč i u uske ulice. Karabinjeri. To su bili. I oni su pošli na jugo i Slavu su ostavili tote di su Marka ubili, a pripremali su za Slavu di su bili Talijani i Dragari. Ne znan koji su još Dragari bili. Kad su ubili Marka svega su ga skaljom pokrili. A onda su doveli Slavu, kako su se dogovorili Dragari i Talijani. I onda su legli Slavu na Marka. I kad se Slavovratija kući bija je sav krvav. Ja nisan bila onda tamo, ja san bila još cura. Neki je doša da ne Slavu ubiti. Doša je Dinko Major po nadimku iz Barešića i izbavi Slavu. Pitali su Dragari: „Di je Marko! Di je Marko!“, a ljudi su pokazali rukama da je ubijen. Nisu smili reći nego su rukama pokazali. Drugi, treći dan su ga doveli i zakopali u Pakoštane. Talijani su pošli, došli su Partizani. Za nas Talijani i nisu bili loši. Ne mogu reći da su nas dirali, nego kad bi došla racija mi bi se sakrivali u ogradan doli, a kad je ko nisu nikog ubili, nego su vodili u Modrave ako bi trebalo koga ubiti. Tito po nadimku Kazija da iđu svi kući nas pokupili, a Tito osta iza smrikvon i svi su ga tražili i tražili ga. I Talijani. I našli ga u smrikvi velikoj. On je sebe osigura i zato je pobiga jer je ima strah. Smrikva velika i niko nije obadiva da je on tamo, a Talijani su uvijek dolazili u kazinov, oni su na odnili što smo smokve plastili kašetu i kad su pošli Talijani onu su to vratili. Došla Jurina baba od Katarovim i odnila ona to, da je to njezino a naše bilo. Mi s Talijanima nismo loše prošli, nismo se s njima pačali. Pa bi došli Vrgadini. Onda bi Talijani nijer dočekali diko na jazu, diko u našen portu doli. Njima se činilo najbolje u portu. Nosili su ribu. Mene nije brige. Svak' je reka: „Talijani su vaki nakvi.“. Ja prokleta bila ako bi rekla da su loši. Nisu nikoga ubili. Jedino Marka, a Tito se sakrija i Talijani ga zvali, a kasnije su ga našli i doveli kući. Mi nismo imali s njima problema. Marka su ubili Talijani kad su dolazili iz Modrava. U Stojanovi poviš naše stare kuće put nas rastavlja. Došli u kuću i njega su čapali. Boža je bila kod mog strica Avliže, ona je bila iz Kraja. Stric govori: „Di je tvoj Pere?“, a ona kaže: „On nana, nana, spava.“. Talijani pitaju za nj a ona ga izdala, nije znala. On je iša na ribu a Talijani tražili ribelikao bjegunci. A ona kaže: „On spava.“. Alvižo stric kaže: „Nema ribeli.“. A Talijani kažu Boži: „Di je taj?“. A ona, neznajući što to znači, Talijani su ga odveli i cilog ga izboli, za maslinu su ga vezali. Mi nismo išli, a nami su rekli da su Talijani odveli Peru i da mu neće lako biti. Nitko ga nije čuja da je on jauknija, ni išta, zaklali su ga. I to su dva brata, Marko i Pere, koji su stradali od Talijana, a imali su i

jednog brata ćoravog. Kad su došli Partizani onda su se spasili ovi što nisu bili ni za jedne ni za druge. Talijani su bili u Pakoštanima a kasnije su pošli ća. Partizani su zavladao svagdi. Žandari su 1933. jednu Daru Stričevku od Pere, nju i tetu Šinku tukli. Ja kao curica gledala doli kod Čipine kuće. Bila je velika smokva i velika grana. Kako je smokva i grana se dala na jugo, a mi mali smo bili, kupali se i idemo kući. Žensko ćeljade visi golo, koja to i tako su zavisili njih dvi. Tukli su ih žandari. Mi bižali smo, kući nas matere zovu a namo bija zid i mi kroz zid virili. a njih žandari tukli, a žandari vidili i trk za nami, a mi biž kući. Mater je name vikala što sam to gledala. A ne znan što su Šinku tukli, a udata je bila za Patuljka. A njoj nije bija niko nigdi, a bila je s Darom prijateljica. Koje to vidija, isvući žensku pa je tući. Po je poginija, poginija. Zašto je to moralo biti, ja neznan. Nije bilo ni toliko Partizana. Ustaše su bile u Zagrebu. Meni je diverbija u Ustašama i dolazija je možda dva puta kući i nikada više, a mi smo isto išli i u polje i k ovcam i sve. Mene je mater uvik vodila u polje još kao malu curicu. Svega je bilo.

Jere Rogić

Zovem se Jere Rogić, rođen sam 1935 u Vrani. Bije sam mali, al se sićan kad je bija Drugi svjetski rat. Živili smo svi skupa što bliže, što dalje rodbine. Bilo nas je oko 40-ak. Partizani su pucali sa ovih brda. Svi ratovi koji će biti i koji su bili, sve kote su iste, a to su brdo: Markovac, Glavica Oparića, Bak, Unac mali i veliki, a amo Debeljak. Spasilo nas je to što je bija Janko Bobetko, jer on je bija general armije i priša je k nami i branija nas sad u ovom ratu. Partizani su zauzeli sva brda, a Ustaše su bile u Vrani i osnovali su svoju vojsku. Sastavili svoju vojsku i oni su išli doli na Turski han na Ustaše. Partizani su osvajali van i tada su poginuli par Ustaša. Moj kum Žutolija Božo poginija je, poginija je jedan iz Otona i Sidić. Ubili su ga Partizani. Tu noć smo ja i mate i ćaća, i mate mene pristisla jer se vodila borba cilu noć. I samo vidiš da metci sivaju jer je bila noć. Iz naših smrika su tukli a Nijemci su bili navrv Gaza, a u kući Mire Bajokina u Pakoštanima su bili Nijemci i oko crkve su napravili rovove. Cilu noć bija rat i Partizani istirali našu stoku. Bilo je oko 500 ovaca u nas Rogića, pa su pivali kroz selo: „Ne bojte se gladi, dok je u Rogića jaradi!“. Nijemci tuku s vrv gaza prema našim kućama, a bilo lito, a na daskama se sušile smokve, a Nijemci to gledaju i misle da su Partizani mekli na krovove i da s krovova pucaju. A Partizani su tukli povrv naših kuća iz šmrika. Mi smo bižali u Pakoštane a bili smo u kući Babunovoj. Stoša je bila od Danila, staja je tu Ive, Danilo. I mi smo kod njih došli. Sad smo mi odovle bižali, a kad smo došli na Balek, otuda su dolazili naš. Bilo

nas je pedeset. Išli smo u Pakoštane. Čaća moj nosija mi sestru Mariju. Bila je u povoju. I sebe, mene, brata, Nadu. Nijemci stali, govore da će nas pobiti, da smo Partizani, a niko ne znamo govoriti. Čaća mi nije zna da su tu Nijemci jer su Partizani tukli Nijemce, a mi rekli da bižimo od Partizana. Jebiga, mora si tako reć. A Partizani pucaju, a njima se činilo da oni s kuća tuču. Mi rekli: „No Partizano. U šumi su partizani.“. I tako sunce zašlo. Nas pedeset Vranjara skupilo se i mi došli di je sada pijaca na trg ispred Crkve. Sve kuće su bile kao sada, ali teren je ograđen, iskopani rovovi i oni nas postrojili i oklonili su nas prema Bajokinoj kući i opet nas vratili na trg. Večer, smrklo, ne vidi se ništa, a Švabo što nas je vodija pao je u rov, a drugi Švabe mislili da smo ga mi bacili. Onda su nas stavili di je Bačkova kuća di je špina i kamenica bila od 200 litara, iza nje smo samo pišali. Nisu nam davali isti baš nego samo čaja piti. Vranjari nisu dali da im dicu diraju i tu smo bili dvajest dana i nismo nikako vanka išli. I došla naredba da iz Pakoštana idemo u Biograd i ćaća je pokojnu sestru uzeja, ona je plakala pa je on nju ostavija ujni Šinki. Triba nas voditi iz Pakoštana u Biograd, ćaću i sve. U Biogradu su bili Nijemci, sve je osvojeno bilo, krcato Nijemaca. Markov didFrane dobro je zna njemački pričati i kako smo bili tamo kod trga i bačkovih kuća, Ęogina mate Mara i žena Milka i Ljube i Alan Ęogo je bija već u Partizanima i njih dvi su izašle da nedaju dicu i čapali dicu, a ja bija malo veći i ja pravo za ćaćom. Nikako se odvojiti od ćaće. Tako smo ja i brat Mađo odvojili se i pošli kod Pakoštana u zaklon. I tako su ćaću i sve muškarce odveli. I ja osta u Pakoštanima kod Ęoginih i Frane Meštrova, obranili su nas da smo utekli od Partizana i tako smo ostali. Strica mi odvelo i Žuteliju Stanka, i ove sve starij. I od Čirijaka su neki bili. Odveli ih u Biograd. Oni su došli u Biograd popili smo čaj i u Biogradu je bila avijacija i ubili Žuteliju i strica su mi ranili, a ćaća mi je uteka na torove i pravo u baru i naiša na jenu ženu pakošku koja je bila s konjem i karom i on je nju pozna i ona njega i kaže on njoj pomoz. Di je križ nije bilo mosta ni asvalta i Nijemci držali stražu ispri Pakoštana. U Vranu nije moga, a u Pakoštane je triba po dicu. Pomoga je on njoj nakrcati sijeno, a on ustravljen kako će ga sakriti, a on kaže: „Bacit ćeš nama sijeno i mene sakriti.“, a Nijemcu su nju zapisali i on je usrid kara bija i sijeno povrh njega i sakrija pinjurice da slučajno ne bi oni bodali. Čaća mi je na sve pomislila. Tako ona njega dovela u Pakoštane, jedino ga je bila strah pretresa i on je ležacili put ispod sijena. Treći dan ili četvrti on je nami doša u Pakoštane. Kad su pošli Nijemci, pa su došli Talijani i ode u Vranu, a i u Pakoštane. Ja sad neznan baš dobro jer san bija mlađi.

Ante – Žoni Maksan

Zovem se Ante - Žoni Maksan. Rođen sam 7. 2. 1969. u Pakoštanima u kući. Osnovna škola Pakoštane, a nakon toga Srednja vojna škola u Rajlovcu kod Sarajeva, a nakon toga zatvor, a kad je učinio Domovinski rat bio sam punih pet godina u ratu. Od početka sam bio zapovjednik desetine. Uključio sam se u rat 1. 7. 1991. godine, kad smo išli sa Sljemena gdje je pokojni Geto Međugorac bio zapovjednik. To su bili Mirkovci. Onda nakon toga dolazimo u Četvrtu gardijsku brigadu. Pokojni general Jelić sašalje me u Crvenu Luku i tu ostajem 11., 12. i 13. 7. 1991. godine. Onda nakon toga dolazimo u 4. gardijsku brigadu, šalje me u Crvenu Luku i tu postajem zapovjednik voda Zadarske satnije koja ulazi u sastav 4. gardijske brigade. Zapovjednik bojne i njegov zamjenik. Perković je bio zamjenik. Negdje 3. 8. bivam prvi puta ranjen. Kasnije mijenjam gospodina Milana Ušljebrku i postajem zapovjednik. To je bilo sve do odlaska sa Kruševa i postajem zapovjednik Prve satnije. Nakon toga, negdje 13. i 15. 9., preuziman zapovjedništvo Druge bojne, zona odgovornosti od Crnog do Zelenog Hrasta, isključeno Posedarje, To je već bilo pod njihovom komandom. Isključivo zadarsko zaleđe, to je Poličnik, Suhovare, Rupalj i Alići. Tri puta ranjavan na Murvici gdje smo imali teške borbe. Postajem zapovjednik bojne do negdje 11. mjeseca 1991. Šime Zrilić postaje zapovjednik bojne a ja postajem zapovjednik 112. brigade. To je interventna postrojba i to traje do veljače kad ulazim u 134. brigadu koja se formira u Biogradu. Odlazim u pomoć naoružavanju armije BiH muslimanske vojske da bi se mogli boriti protiv četnika. 7. mjesec odlazim u Dubrovnik, dubrovačko ratište i Popovo polje. U 10. mjesecu 1992. prelazim u specijalne postrojbe hrvatske vojske i njima zapovijeda general Ante Roso, a nakon toga general Gotovina postavio me za zapovjednika taktičke grupe 112. To je napadajna grupacija, priprema za akciju Maslenicu. 1. 4. postajem zapovjednik bojne Matija Vlačić koja je u sustavu specijalnih postrojbi. Nakon toga odlazimo na ratišta gdje je bilo potrebno, nakon povratka iz Skopja i ratišta iz BiH-a. Vraćamo se nazad 1994. godine te odlazim u Sarajevo gdje sam zapovjednik vojske s hrvatske strane. Živko Budimir i ja sve do kraja 12. mjeseca gdje dolazimo natrag i vršimo pripremu akcija koje su prethodile akciji Oluja. U Oluji vodim oslobađanje Benkovca. Nakon svega toga odlazim iz hrvatske vojske bez mirovine i bez ičeg. Odlikovan sam najvećim odličjima: „Hrvatski trolist“, „Pleter“, za izvrsno vojno djelovanje poveljom „Nikola Šubić Zrinski“. U svakom ratu čovjek se boji, al' to je jedan pametan strah. Mi, oni, koji smo branili Domovinu, morali smo voditi računa o ljudima koji su pod nama. Osjećaj ti je jedan poseban. Moguće ideš u smrt, a možda se i ne vratiš.

To su bili ljudi koji su bili neiskusni, mladi ljudi i mi kao zapovjednici uvijek smo ih ohrabivali. Meni je bila izuzetna čast voditi ljude. Naravno, taj strah se uvukao među vojnike, ali kad smo krenuli naprijed to se potisnulo. Teško je bilo ljudima domaćima, jer ja sam bija ipak specijalac, i na neki način ljudi kad bi me vidili imali bi više hrabrosti. Tako je general Gotovina rekao: „U Benkovac morate ući danas.“. Zapovijed helikopterom, dolazi i general govori: „Moraš krenuti s ljudima i moraš ići naprijed.“. Od par sati sve postrojbe koje su bile spremne, jer imaš domobranske i specijalne postrojbe hrvatske vojske. I ušli smo taj dan u Benkovac, točnije oko 5 sati popodne. To je bilo jedno veliko zadovoljstvo kao ratniku. Nikad nismo doveli u pitanje civile i djecu i ostalo i tko se predao mi smo zarobili i radili smo logistiku, jer rat nije samo ubijanje. Rat je i jedan način spašavanja. U akciji Maslenica mi smo osvojili veći dio teritorija i to je trajalo dva tri dana, a kasnije je bio toliko jak protunapad s njihove strane. Bobiju smo vraćali dva tri puta. Zlatko Turković je morao to vraćati, plus nizine, Pridraga, pa smo Novigrad spašavali, nije u potpunosti linija bila stabilna. Posebno kad dođu vojnici koji ne znaju teritorij jer se granica uvijek nije ustabilila. 1991. izgubio sam suborca Radu. Metak ne bira koga će pogoditi i koga neće. 1991. godine oni koji su se digli jer mi ništa nismo imali za razliku od njih. Bombe su rađene u Imotskom i Sinju s brukvama za koje nismo bili sigurni kad će ispaliti i kad neće, ali imali smo to i to su nam tada bila jedina sredstva. Kasnije, pogotovo u Bosni i Hercegovini. Na Maslenici sam imao dosta ranjavanja, osobno sam ranjen tri puta u 1991. godini. U BiH sam izgubio šest momaka upravo zbog dobrobiti hrvatske države jer smo se borili gdje je bilo potrebno. Težili smo da stvorimo svoju samostalnu državu, jer mi nismo bili napadačka vojska, mi smo samo branili svoj teritorij, a ono što je najbitnije, nas su napali srbočetnici i oni koji žive u Hrvatskoj i oni koji su došli iz Srbije, skupa sa jugoslavenskom vojskom koja je tada imala veliku snagu. Primjer, u Murvici kad smo zarobljavali ljude, kad je Murvica pala jer je tamo bila najkrvavija bitka, zarobljavali smo niške specijalce, zarobljavali smo razno razne ljude koji nisu uopće sa ovih prostora. Možemo potvrditi, i to piše u spisima da su ratovali protiv nas Srbi, domaći Srbi iz Srbije i koja zna iz kojeg kraja još. Sjećam se i kad je pala Škabrnja. To su bili teški dani. Gospodin Marinović je zapovijeda, tu su napravljeni zločini i te zločini treba osuditi. Oni nisu nikad osuđeni i to je jedna teškoća na srcu. Ono što smo mogli napravili smo to i zaustavili smo, a što se nije i to je valjda trebalo biti tako. 1991. godine iznad Maslenice gotovo je palo je sve okolo i mi smo ostali na tom brdu. I ja kažem povlačenje. Pokojni Rade Maksan kažu zapovjedničke ajmo ostati još deset minuta, a tih deset minuta ništa ne znači. Tako smo ostali još desetak minuta, skoro smo okruženi, i nas

trideset imamo samo jedan izlaz, bojna pješaka jugoslavenska, i nakon deset minuta ja kažem dimi i tako smo mi prošli zadnji priko Masleničkog mosta. Mogu još reći da smo uvijek nekako sanjali tu Hrvatsku i kad je Tuđman došao na vlast i odlučili smo osnovati svoju državu. Svi oni koji su ustali i krenuli u rat 1991. god svi su heroji jer su sve ostavili i krenuli bez obzira na sve. Moj moto je bio „Domovino, ja ti dajem život“ i bio sam okružen ljudima koji su također bili spremni život za Domovinu.

8.2. Popis kazivača

Kazija Zorka Jakovina (1925.), Pakoštane

Maksan Ante – Žoni (1969.), Pakoštane

Meštrov Štoša, rođena Lokin (1938.), Pakoštane

Rogić Jere (1935.), Vrana

9. LITERATURA:

1. **Babić, Vanda, Vekić, D.**, *Smisao i značaj suvremenih medija u prikupljanju i proučavanju hrvatske usmenoknjiževne baštine*, u: *In medias res: časopis filozofije medija*, Vol. 2 No. 2, 2013., str. 162-170
2. **Baotić, Anto, Ilić, I.**, *Svjedočenja zatočenika srpskih logora iz Posavine, Orašje*: JP Posavski glasnik, 1995.
3. **Bausinger, Hermann**, *Formen der Volkspoesie*. Berlin: E. Schmidt. (Drugo prošireno izdanje), 1980.
4. **Biti, Vladimir**, *Bajka i predaja, povijest i pripovijedanje*, Zagreb: Liber., 1981.
5. **Bošković-Stulli, Maja**, *Usmene pripovijetke i predaje*, Zagreb: Matica hrvatska, 1998.
6. **Bošković-Stulli, Maja**, *Usmena i pučka književnost*, Povijest hrvatske književnosti, Zagreb: Liber Mladost, 1978.
7. **Bošković-Stulli, Maja; Zečević, Divna**, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber Mladost, 1978.
8. **Bošković-Stulli, Maja**, *Usmena književnost nekad i danas*, Beograd: Prosveta, 1983.
9. **Bošković-Stulli, Maja**, *Usmena književnost*, Zagreb: Školska knjiga, 1971.
10. **Bošković-Stulli, Maja**, *Mediterranski aspekt usmene hrvatske književnosti*, Narodna umjetnost, 36(1)
11. **Bošković-Stulli, Maja**, *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*, Split: Književni krug Split, 1993.
12. **Bošković-Stulli, Maja**, *Pričanja o životu (Iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta)*, u *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984.
13. **Bošković-Stulli, Maja**, *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1997.
14. **Bošković-Stulli, Maja**, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Biblioteka izabranih eseja, Mladost, Zagreb, 1975.
15. **Botica, Stipe**, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 2013.
16. **Bunja, Ćani**, *Turistička valorizacija prirodne, povijesne i kulturne baštine općine Pakoštane*; Sveučilište u Zadru i Općina Pakoštane, 2003.

17. **Čubelić**, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti: historijske i literarno - teorijske osnove te genološki aspekti: analitičko - sintetički pogledi*. vlast. nakl., 1988.
18. **Domazet-Lošo**, Davor, *Admiralovi zapisi ili O pobjedi i ljubavi*, Zagreb, Udruga Hrvatski identitet i prosperitet; Sinj: Matica hrvatska, Ogranak, 2015.
19. **Dragić**, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
20. **Erceg**, Heni, *Ispodvijesti: o ratu u Hrvatskoj*, Split, Feral Tribune, 1995.
21. **Filipović**, Zoran, *Dnevnik smrti: 1991 – integralno*, Zagreb: Zoro; Sarajevo: Naklada Zoro, 2006.
22. **Glavašević**, Siniša, *Priče iz Vukovara*, Zagreb, Matica hrvatska, 2001.
23. **Grbić**, Jadranka, *Vjerovanja i rituali*, u: Hrvatska tradicijska kultura, Zagreb: Barbat d.o.o., 2001.
24. **Grbić**, Jadranka, *Predodžbe o životu i svijetu*, u: Etnografija, svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Zagreb: Matica hrvatska, 1998.; str. 296-336.
25. **Haberle**, Ivana; **Matešić**, Vesna i **Birkić**, Veselka, *Svjedočanstva žena otoka i priobalja iz Domovinskog rata: koracima nade u istinu*, Zadar, 2013.
26. **Honko**, Lauri, *Metode istraživanja usmenih priča: njihovo trenutno stanje i budućnost*, Folkloristička čitanka. Urednice Marijana Hameršak i Suzana Marjanić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2010.
27. **Ivankec**, Nikola, *Moja sjećanja: Domovinski rat '91. – '95.: Glina, Daruvar, Pakrac*, Pakrac, 2006.
28. **Janjić-Tromblon**, Petar, *Žedni krvi gladni izdaje*, Zagreb, Laurana, 2004.
29. **Karlović**, Vilim, *Preživio sam Vukovar i Ovčaru*, Zagreb, vlastita naklada, 2012.
30. **Kaurić**, Stjepan, *Živa sjećanja*, Duga Resa: Gradsko poglavarstvo, 2001.
31. **Kekez**, Josip, *Usmena književnost. Uvod u književnost. Teorija, metodologija*. Urednici Zdenko Škreb i Ante Stamać. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1998.
32. **Kesić**, Vesna; **Janković**, Vesna; **Bijelić**, Biljana, *Žene obnavljaju osjećanja: Centar za žene žrtve rata deset godina poslije*, Zagreb: Centar za žrtve rata, 2003.
33. **Lukić, Darko**, *Drama ratne traume*, Zagreb, Meandarmedia, Meandar, 2009.
34. **Marks**, Ljiljana, *Osobit i samosvojan svijet usmene predaje: stara i nova čitanja*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, 47(1), 2010.
35. **Marks**, Ljiljana, *Povijesna pravednost u hrvatskim usmenim predajama*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2014.

36. **Marks**, Ljiljana; Lozica, Ivan, Usmena književnost, u: Hrvatska tradicijska kultura, Zagreb: Barbat d.o.o., 2001.
37. **Pecić**, Mile, *Zakopani dnevnik: dramatična zbivanja 1990. – 1991. u slunjskom kraju*, Zagreb, DoNeHa, 2003.
38. **Plavšić**, Damir, *Zapisi iz srpskih logora*, Zagreb, ZKSV, 1994.
39. **Rudan Kapec**, Evelina, *Nadnaravna bića i pojave u predajama u Istri. Doktorska disertacija*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2010.
40. **Solar**, Milivoj, *Pitanje poetike*, Zagreb, Školska knjiga, 1971.
41. **Šimac**, Petar, *Svjedočanstva u Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991.*, Omiš, 2001.
42. **Širić**, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja*, Zadar 2014.
43. **Škreb**, Zdenko, Sintetički pojmovi u nauci o književnosti, *Croatica*, God. 7, 1976.
44. **Vekić**, Denis. 2016. Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneretvanskog kraja. Doktorska disertacija, Zagreb
45. **Vekić**, Denis. 2016. Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 12/1 No. 12., str. 199-230.
46. **Vrkić**, Jozo, *Vražja družba. Hrvatske predaje o vilama, vješticama, vrazima i drugim nadnaravnim bićima*, 250 najljepših obrađenih, 40 antologijskih izvornih. Zagreb: Glagol., 1995.

Internetski izvori:

1. https://bib.irb.hr/datoteka/979412.Marks_Osobit_i_samosvojan_svijet.pdf
(14.6.2019.)
2. <http://opcina-pakostane.hr/#/places/pakostane/>
(16.6.2019.)

10. SAŽETAK

Glavni cilj ovog rada bio je istražiti kako su ljudi iz pakoštanskog kraja u obliku usmenih priča doživjeli Drugi svjetski rat. Imajući na umu etnološki i antropološki kontekst, lako se shvaća važnost usmene književnosti u svakidašnjem tadašnjem životu. U radu, kazivači su ispričavali niz događaja vezanih za rat, njihovu bližu i daljnju rodbinu, sudbinu, pa čak i neke prigodne pjesme. Budući da se većina onoga što su kazivači izrekli događalo prije pedeset ili više godina, poneki običaji poput narodnih pjesama su se održali još do danas. Ovaj rad se temelji na iskazima kazivača, čiji su iskazi snimljeni te prepisani točno onako kako su oni to izgovarali. Kroz njihove oči ispričavani su događaji, običaji, pjesme i svega što je u tadašnje vrijeme bilo specifično za područje ovoga kraja.

Ključne riječi: *usmena književnost, usmene priče, rat, kazivači, pripovijedanje, događaji, običaji, pjesme*

SUMMARY

Stories and folklores about war from Pakostan region

The main aim of this paper was to investigate how people from the Pakošane area, in the form of oral stories, experienced World War II. Keeping in mind the ethnological and anthropological context, it is easy to understand the importance of oral literature in everyday life. In the work, storytellers recounted a series of events related to the war, their immediate and distant relatives, fate, and even some commemorative songs. Since most of what the storytellers said happened fifty or more years ago, some customs such as folk songs have continued to this day. This paper is based on the testimonials of the narrators, whose testimonies were recorded and transcribed exactly as they were uttered. Through their eyes, events, customs, songs and everything that was specific to the area of this region were preached.

Key words: *oral literature, oral stories, war, storytellers, narrators, events, customs, poem*

